

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (BAİBÜEFD)

Bolu Abant İzzet Baysal University Journal of Faculty of
Education

2024, 24(3), 1616 – 1648. <https://dx.doi.org/10.17240/aibuefd.2024..-1426721>

7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabının Çokkültürlülük Bağlamında İncelenmesi

An Investigation of the 7th Grade Social Studies Textbook in the Context of Multiculturalism

Mustafa DOĞAN¹, Selman ABLAK², Ceylan AKCAN³

Geliş Tarihi (Received): 27.01.2024

Kabul Tarihi (Accepted): 13.08.2024

Yayın Tarihi (Published): 15.09.2024

Öz: Bu araştırmada 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer alan çokkültürlülük konuları ele alınmıştır. Araştırma nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman analizi ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma materyali olarak 2023-2024 eğitim öğretim yılında Ekoyay Yayınevi tarafından 7. sınıflar için yayımlanan ders kitabı kullanılmıştır. 7. sınıf ders kitabında yer alan çok kültürlülük konuları içerik analiziyle incelenerek "Farklı Kültürleri Tanımaya Yönelik Farkındalık, Farklı Kültürlerin Bir Arada Yaşamaları, İnsan Hak ve Özgürlükleri Bağlamında Çok Kültürlülük" temaları oluşturulmuştur. Bu temalar kendi içinde alt temalara göre sıralanmış, frekans ve yüzde değerleriyle gösterilerek tablo hâlinde sunulmuştur. Farklı kültürleri tanımaya yönelik farkındalık teması altında 'Farklı Kültürler Arası Etkileşim', Farklı kültürlerin bir arada yaşamaları teması altında 'Dini Hoşgörü', İnsan hak ve özgürlükleri bağlamında çok kültürlülük teması altında ise 'Düşünce Özgürlüğü' alt temasının ilk sırada yer aldığı sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan bu çalışmanın çokkültürlülük kavramına ilişkin farkındalık düzeyinin artmasına, sosyal bilgiler öğretiminde kullanılan ders kitaplarında çok kültürlülük gibi temel insan hak ve özgürlükleriyle ilgili güncel konulara daha fazla yer verilmesine katkı sunması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal bilgiler, Kültür, Çokkültürlülük,

&

Abstract: In this research, multiculturalism issues in the 7th grade social studies textbook were discussed. The research was carried out using document analysis, which is one of the qualitative research methods. The textbook published by Ekoyay Publishing House for 7th grades in the 2023-2024 academic year was used as the research material. Multiculturalism topics in the 7th grade textbook were examined through content analysis and the themes of "Awareness to Recognize Different Cultures, Coexistence of Different Cultures, Multiculturalism in the Context of Human Rights and Freedoms" were created. These themes are listed according to sub-themes and presented in a table with frequency and percentage values. It has been concluded that the sub-theme of 'Interaction between Different Cultures' is ranked first under the theme of awareness of knowing different cultures, 'Religious Tolerance' is ranked first under the theme of coexistence of different cultures, and 'Freedom of Thought' is ranked first under the theme of multiculturalism in the context of human rights and freedoms. It is expected that this study will contribute to increasing awareness about the concept of multiculturalism and include more current issues related to basic human rights and freedoms, such as multiculturalism, in textbooks used in social studies teaching.

Keywords: Social studies, Culture, Multiculturalism

Atıf/Cite as: Doğan, M., Ablak, S., Akcan, C. (2024). 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının çokkültürlülük bağlamında incelenmesi. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24(3), 1616-1648. <https://dx.doi.org/10.17240/aibuefd.2024..-1426721>

İntihal-Plagiarizm/Etik-Ethic: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği, araştırma ve yayın etiğine uyulduğu teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and it has been confirmed that it is plagiarism-free and complies with research and publication ethics. <https://dergipark.org.tr/pub/aibuefd>

Copyright © Published by Bolu Abant İzzet Baysal University– Bolu

*Bu çalışma 10. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

¹ Sorumlu Yazar: Mustafa Doğan, mustsfadogan@gmail.com, 0000-0002-9591-9735

² Doç. Dr. Selman Ablak, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi, selmanablak@gmail.com, 0000-0001-8538-1292

³ Dr. Ceylan Akcan, ceylanakcan87@gmail.com, 0000-0003-1631-6811

1. GİRİŞ

Hızlı bir değişimin yaşandığı günümüz dünyasında gelişen hayat şartları insanların birbirleriyle daha çok etkileşimde bulunmalarına imkân sağlamaktadır. Ulaşım imkânlarının gelişmesi küresel ölçekte göç hareketlerine imkân sağlarken, iletişim araçları sayesinde farklı kültürler birbirlerinden daha kolay bir şekilde haberdar olabilmektedir. Yaşanan bu değişim kültürlerarası ilişkilerin artmasına, farklı kültürlerin daha çok karşılaşmasına neden olmaktadır (Karaçam & Koca, 2012). Bu açıdan kültürel çeşitlilik tarihsel bir vakıa olarak insan toplumların en temel özelliklerinden birisi olagelmıştır. Tarih boyunca bütün toplumlarda çok kültürlü bir yapı hâkim olurken, kültürel özellikler çok boyutlu ve çok yönlü bir özellik göstermiştir (Günay, 2010). Çoğu zaman aynı coğrafyada yaşayan aynı millettten ve aynı inançtan insanların farklı düşüncelerle hareket ederek birbirlerinden ayrıldıkları görülmektedir. Bu farklılık toplum hayatında ayrışmadan ziyade, farklı kültür ve değerlerin bir arada olmasına imkân sağlamaktadır. Tarihi ve toplumsal gerçekler zaman içinde insanların farklı değer ve inanç yargılarıyla birbirlerinden ayrıldıklarını göstermektedir (Başbay & Bektaş, 2009). Sürekli değişen ve kendini yenileyen kültürel değerlerin sadece din, dil ve etnik kökenle sınırlandırılması ciddi bir eksiklik oluşturmaktadır. Aynı toplumsal yapı içerisinde bile farklı kültürel değerlerden söz etmek mümkündür. Kültürel farklılıkların vurgulanmaya başlamasıyla birlikte gündeme gelen çokkültürlülük kavramı ilk etapta daha çok ırka dayalı olarak değerlendirilmiştir. Daha sonraki süreçte ise çokkültürlülük kavramıyla, aynı ülkede veya toplumda bir arada yaşayan bütün farklı kültürlerin birbirlerine saygı ve hoşgörüyüyle yaklaşması düşüncesi kabul edilmiştir. Bu yaklaşım İngilizcede "Multiculturalizm" olarak ifade edilmiştir (Açıklan & Tarman, 2013).

Toplumsal yapılarda gözlenen en önemli değerlerden birisi olarak öne çıkan kültür, insanların davranışlarına yön veren, duygu, düşünce, inanç ve hayatı anlamaya dönük algılama biçimlerinden meydana gelmektedir (Ünlü & Örtten, 2013). Kültür, insanların ortaya koymuş olduğu maddi ve manevi değerlerin tamamıdır. Bu açıdan insanoğlunun üretmiş olduğu her türlü eşya, ahlak kuralı ve değer kültür ögesi olarak değerlendirilmektedir. Kültür aynı zamanda tarih boyunca ortaya konulan değerleri de içerisine alan bütünleştirici bir kavramdır (Başbay & Bektaş, 2009). Bir boyutuyla kültür bireysel olarak öznel değer ve yargıları içerirken, toplumsal olarak tarihsel süreç içerisinde oluşan, kuşaktan kuşağa aktarılan ve insanların düşüncelerini ve değer yargılarını şekillendiren en önemli toplumsal yapı taşlarından birisidir (Çelik, 2008).

Kültürel farklılıklara rağmen tarihsel süreç içerisinde farklı kültürel özelliklere sahip toplumlar komşu olarak ya da iç içe olmak üzere hayatlarına devam etmişlerdir. Tarihsel koşullar dikkate alındığında tüm toplumların çok kültürlü olduğu, kültür olarak ortaya konulan değerlerin çok boyutlu ve çok yönlü olduğu söylenebilir (Günay, 2010). Bu açıdan çokkültürlülük insan topluluklarının genel var oluş biçimidir (Çelik, 2008). Başka bir açıdan ele alındığında ise toplumsal yaşamı anlamlı hale getiren, ona renk katan ve insanlar için yaşanılır hale getiren durum kültürel alanda görülen çeşitlilik halidir (Komalasari vd., 2018). Günümüzde pek çok devlet çokkültürlü bir toplumsal yapıya sahiptir. Artan göçler ve mültecilik gibi konular, yeni kültürel farklılıkları da ülkelerin gündemine taşımaktadır (Akpınar & Cantürk, 2021; Şan & Öğür, 2016). Tarihsel perspektiften bakıldığında da farklı toplumların bir arada yaşaması, kültürel ve sosyal ilişkiler içerisinde olması sürekli olarak gözlenen ve var olan bir durum olagelmıştır. Özellikle Pers, Roma, Bizans, Selçuklu, Osmanlı gibi imparatorluklar çok kültürlü yaşamın siyasal bir sistem olarak ortaya çıktığı örneklerdir. Yine de farklı kültür ve ırktan insanların bir arada yaşaması tarihi süreç içerisinde tüm toplumların ve devletlerin çözmeye çalıştığı sorunlardan birisi olmuştur. Bazı devletler farklı kültür ve inançtan insanlara karşı dışlama, baskı, sindirme ve asimilasyon politikası uygulayarak kendi kültürel ve siyasal sistemini dayatırken, kimi devletler ise farklı kültürleri bir arada yaşatabilme siyasetini başarıyla uygulayabilmişlerdir (Şan & Haşlak, 2012).

İnsan haklarıyla ilgili olarak dünyada meydana gelen gelişmeler, kültürel farklılıkların giderek daha fazla vurgulanmasına ve bu farklılıkların daha çok görünür olmasına neden olmaktadır. Kültürel çeşitlilik, bazı

ülkelerde zenginlik olarak karşılanarak toplumsal ve siyasal sistemde çatışmalara neden olmayacak şekilde değerlendirilirken, bazı ülkelerde ise siyasi ve sosyal haklar bağlamında yeni problemlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Çokkültürlülük kimi araştırmacılar tarafından ırk, etnik köken, sınıf ve cinsel tercihler bağlamında değerlendirilirken, bazı araştırmacılar ise konuya sadece ırk temelinde yaklaşmışlardır (Başbay & Bektaş, 2009). Çokkültürlülük farklı din, dil, ırk ve kültürel özelliklere sahip insanların bir arada yaşayabilmesidir. Etnik ve dini inançları farklı olan insanların yoğun bir şekilde var olduğu ülkelerde gözlemlenen kültürel farklılıklar çokkültürlülük olarak ifade edilmektedir (Uydaş & Genç, 2015). Çokkültürlülük bir ülkede ve toplumda farklı kültürlerin bir arada yasabilmesi ve bir arada bulunabilmesidir (Açıkalin & Tarman, 2013). Çokkültürlülük, dil, din, ırk, cinsiyet, yaş, sosyal sınıf, etnik köken, engelli olma ve diğer kültürel değerlerin farkında olmaktır (American Psychological Association [APA], 2002). Diğer bir ifadeyle çokkültürlülük kültürel çeşitlilik veya kültürel çoğulculuk olarak tanımlanmaktadır. Çokkültürlülüğün temel hedefi farklı kültürlerin birbirlerinin varlığını kabul etmeleri, karşılıklı ilişkilerini herhangi bir çatışmaya mahal vermeden sürdürebilmeleri ve siyasi ve sosyal imkânlardan eşit düzeyde yararlanabilmelerini sağlamaktır (Özensel, 2014). Çokkültürlülük, engelli bireyler ve kadın haklarına yönelik farkındalık oluşturmak, önyarguları ve ayrımcılığı azaltma gibi önemli konuların ele alındığı ve tartışıldığı güncel bir düşünce biçimidir (Açıkalin & Tarman, 2013).

Çokkültürlülüğün hâkim olduğu toplumlarda ekonomik ve sosyal eşitlik toplumsal adaletin en önemli yapı taşları arasında yer almaktadır (Doğu, 1995'a). Toplumsal anlamda çokkültürlülük önyargısız ve özgür bireylerden meydana gelen bir toplum yapısını ifade etmektedir (Yanık, 2011). Ercins ve Görüşük'e (2016) göre bir toplumda birden fazla kültürel yapı mevcutsa o toplumun durumu çokkültürlü olarak değerlendirilebilir. Birden fazla kültürün bir arada yaşaması belli bir ideolojiye atıfta bulunmaktan ziyade duruma ilişkin bir tespit olarak bulunmaktadır. Diğer bir ifadeyle çokkültürlülük bir toplumda farklı sosyolojik kategorilerin var olmasıdır. Demokratik anlayışın bir gereği olarak toplumların bünyesinde barındırdığı kültür, inanç, dil ve ırk olarak farklı olan gruplara saygı göstermesi ve eşitlik ilkesi temelinde yaklaşması çokkültürlülüğün en önemli özellikleri arasında yer almaktadır (Karaçam & Koca, 2012).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan gelişmeler özellikle ABD ve Batı Avrupa ülkeleri gibi gelişmiş ülkelere yönelik göç hareketlerinin hızlanmasına neden olmuştur (Banks & Banks, 2010). Bu durum 1960'lı yıllardan sonra ABD gibi ülkelerde toplumsal farklılıkların artması, insan haklarıyla ilgili taleplerin daha çok dile getirilmeye başlaması, ırk ve cinsiyet temelinde hak taleplerinin daha çok gündem olmaya başlamasına neden olmuştur. Böylelikle Amerika'da çokkültürlülük konuları daha fazla konuşulmaya ve tartışılmaya başlamıştır (Yalçın, 2002). Yaşanan bu değişime bağlı olarak çokkültürlülük konuları 1980'li yıllardan sonra bilimsel araştırmalarda daha çok ele alınmaya başlanmıştır. Avrupa'da da tartışılmaya başlanan çokkültürlülük, göçmenlerin haklarını korumaya yönelik politikaları kapsayacak şekilde gelişme göstermiştir. Bu durumun ortaya çıkmasında tek tip toplumsal yapıları öngören asimilasyoncu politikaların 1960'lı yıllarda iflas etmesi, yabancılardan kaynaklı sorunlara çözüm arayışı etkili olmuştur. Çokkültürlülüğün temel amacı farklılıkların tanınarak hoş görülmesi ve uyumlu bir toplumsal yapının inşa edilmesidir (Akınar & Cantürk, 2021; Başbay & Bektaş, 2009). Etnik ve kültürel farklılıkların daha fazla vurgulanmaya başlamasıyla birlikte çokkültürlülükle ilgili olarak yapılan çalışmalar ve konuyla ilgili farklı yaklaşımlar da (Banks, 1993; McFadden, Merryfield, & Barron, 1997; Merryfield, 2002; Pang, 2001; Sleeter & Grant, 2008) görülmeye başlamıştır.

Son dönemlerde küreselleşme olgusu ve postmodernist yaklaşımlara bağlı olarak çokkültürlülük kavramı yoğun bir şekilde dünya gündemine gelmeye başlamıştır (Şan & Haşlak, 2012). İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan yeni koşullar modernizmin sorgulanmasına, ulus devletlerin tek tip yönetim, toplum ve kültür politikalarına yönelik ciddi eleştirilerin yapılmasına neden olmuştur. Çokkültürlülük bağlamında ortaya konan düşünceler, modernizmin ilerlemeci tarihsel anlatısının dışında farklı olanın varlığını vurgulayarak, demokratik katılımcı bir toplumsal barışa vurgu yapmaktadır. Bilginin ve bilimin yeni bir zeminde tanımlanmaya başlamasına bağlı olarak postmodern görüşler çokkültürlü toplum idealine uygun zeminin oluşmasına katkı sunmaya başlamıştır. Postmodernizmle birlikte batı düşüncesindeki büyük fikirler, büyük anlatılar dönemi modernizme yöneltilen eleştirilerle birlikte

kapanmaya ve geride kalmaya başlamıştır. Yaşanan bu değişim tek tip dünya idealinin değişmesine ve çokkültürlü düşüncelerin gelişmesine imkân sağlamaya başlamıştır. (Şan, 2006).

Günümüz dünyasında farklılıkların daha çok kabul görmesine bağlı olarak, farklı etnik ve kültürel unsurların bir arada var olabildiği çokkültürlülük politikaları da daha fazla gündem olmaya başlamıştır (Şan, 2006). Bu durumun ortaya çıkmasında ulaşım araçlarının ve iletişim araçlarının gelişmesinin çok ciddi katkısı bulunmaktadır. Kültürlerarası etkileşim toplumsallaşma sürecinde yeni birtakım yaklaşımları da gerekli hale getirmiştir. Farklı kültürlerle ve inançlara sahip insanların bir arada yaşayabilme becerisine sahip olabilmesi, toplumsal ilişkilerin en önemli gereksinimleri arasında yer almaya başlamıştır. Bu nedenle toplumun bir ferdi olan her bir bireyin farklı kültürel değerlere sahip olan insanlarla bir arada yaşamayı öğrenebilmesi gerekmektedir. Çokkültürlü toplumsal yaklaşımın bir gereği olarak farklılıklar, toplumsal yapıyı tehdit eden, birlik ve beraberliği bozan bir problem olarak değerlendirilmek yerine, bir zenginlik ve insan yaşamı için bir imkân olarak nitelendirilmektedir. Birey ve toplum açısından bu anlayışın gelişebilmesi için çokkültürlülük olgusunun özümsemesi gerekmektedir (Ferguson, 2008).

Son yıllarda dünyada meydana gelen toplumsal hareketler, tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş, göç hareketleri ve ülkeler arasındaki uluslararası birlikler çokkültürlü eğitime yönelik ilginin artmasına, çokkültürlülükle ilgili konuların eğitimde daha fazla yer almaya başlamasına neden olmuştur. Yaşanan bu değişime bağlı olarak eğitimde evrensel bir bakış açısının geliştirilmesi, farklı kültürlerin tanınması ve birlikte yaşamaya dair farkındalık oluşturulması önemli hale gelmiştir. Ayrıca günümüz dünyasında insanlardan farklı toplumsal yapılara yönelik demokratik bir anlayış içerisinde olmaları, farklılıklar karşısında olumlu tutumlar göstermeleri beklenmektedir. Yaşanan bu değişim günümüz devletlerinin vatandaşlık tanımlarının evrensel değerler bağlamında yeniden tanımlanmasına yol açmıştır (Cırık, 2008). Buna bağlı olarak eğitim sistemleri bireysel ve toplumsal sorumlulukları gereğince dünyadaki eşitsizlikler, çatışmalar, fanatizm gibi konuları ele alarak demokratik değerleri öne çıkarmaya başlamışlardır (Doğu, 1995b).

Eğitim öğretim faaliyetlerinin sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi için bireylerin sosyal ilişkilerinde başarılı ve uyumlu olması gerekmektedir. Bu açıdan farklı kültürel yapıların fark edilmesinin ve analiz edilerek anlaşılmasına çalışılmasının bireyin gelişimi üzerinde ciddi etkileri olduğu düşünülmektedir (Cırık, 2008). Çokkültürlü eğitim, bir ülkede yaşayan farklı etnik ve kültürel kökenden gelen insanlara eğitimde fırsat eşitliği sunulabilmesi ve eğitim ihtiyaçlarının giderilebilmesidir (Açıklık, 2010). Bu açıdan çokkültürlü eğitimde öğrencilerin bireysel olarak birbirlerinden farklı oldukları gibi bir kabulden hareket edilmektedir (Başarır vd., 2016). Çokkültürlü eğitim, çokkültürlülük konularının eğitim süreçlerinde yer almasını savunan demokratik ve epistemolojik bir yaklaşımı temel almaktadır (Yazıcı vd., 2009). Çokkültürlü eğitimle bireylerin entelektüel ilgilerinin artması, özeleştirilme yapabilmeleri, bağımsız kararlar alabilmesi, başkalarına saygı duyma ve farklılıklara ve farklı yaşam biçimlerine karşı duyarlı olabilmesi ve etnik temelde şekillenen düşünce tarzından uzaklaşabilmesi beklenmektedir (Parekh, 2002). Çokkültürlü eğitimle bireylerin içerisinde yaşadıkları toplumun etkin ve katılımcı bir ferdi olmaları, toplumun diğer fertleriyle uyum içerisinde yaşayabilmeleri ve farklı kültürlerle sağlıklı iletişim kurabilmeleri beklenmektedir (Yazıcı vd., 2009). Çokkültürlü eğitim ait oldukları ırk, etnik sosyal sınıf veya cinsiyet grubuna bakılmaksızın tüm öğrencilerin eşit öğrenme fırsatlarına sahip olması gerektiğini savunmaktadır (Salako, 2019). McFadden vd., (1997) göre çokkültürlü eğitim bir toplumda yaşayan farklı kültür, etnik grup ve inançtan insanların veya göçmen grupların eğitim ihtiyaçlarına cevap verilebilmesidir.

Farklı kültürlerle bir arada yaşayan toplumlar, bireylerin gelişimine katkıda bulunabilmek ve çok yönlü bakış açılarını geliştirebilmek amacıyla çokkültürlü eğitime ihtiyaç duymaktadırlar (Karaçam & Koca, 2012). Farklı kültürlerin bir arada yaşadığı toplumlarda, bireylerin gelişimine katkı sağlamak ve onların çok yönlü düşünebilme becerilerine katkıda bulunabilmek amacıyla çokkültürlü eğitim çalışmalarına duyulan ihtiyaç her geçen gün artmaktadır. Ayrıca çokkültürlü eğitim çalışmaları eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanabilmesine de katkıda bulunmaktadır (Cırık, 2008). Çokkültürlü eğitim, çoklu bakış açılarını

bütünleştirerek daha az tanınan bireylerin ve grupların müfredata dahil edilmesini teşvik etmeyi amaçlamaktadır (Zong vd., 2002).

Sosyal bilgiler dersi temel vatandaşlık becerilerinin kazandırılmasında en etkin öğretim programlarından birisidir. Türkiye’de toplumsal hayatla ilgili bilgi, beceri ve değerlerin önemli bir kısmı sosyal bilgiler dersi aracılığıyla öğretilmeye çalışılmaktadır (Öztürk, 2006). Sosyal bilgiler eğitimiyle öğrencilerin vatanseverlik duygularının yanında kendi toplumlarının ve dünya toplumlarının gelişmesine yönelik çalışmalar teşvik edilmektedir (Zong vd., 2002). Sosyal bilgiler dersi temel insan haklarına ilişkin yeterliliklerin kazandırılması, demokratik bakış açılarının geliştirilebilmesi ve kültürel çeşitliliğe ilişkin farkındalıklar kazandırılmasında önemli rol oynayan derslerden birisidir (Doğan & Duman, 2021). 21. yüzyılda sınıflar yalnızca bilginin tek taraflı olarak aktırıldığı alanlar olmaktan ziyade, proaktif bir öğrenme ortamının daha fazla gerçekleştiği alanlara dönüşmüş durumdadır. Bu nedenle, öğretmenlerin kültürel açıdan çeşitliliğe sahip 21. yüzyıl sınıflarına uyum sağlamak için zengin ve çeşitli, çok kültürlü bir müfredat sunmaları hayati önem taşımaktadır (Salako, 2013a). Sosyal bilgiler programlarında 2004 ve 2018 yıllarında yapılan değişiklikler kültürel çeşitlilik ve çokkültürlülükle ilgili konuların ders kitaplarında daha fazla yer almaya başlamasını sağlamıştır. Sosyal bilgiler öğretim programlarında geçmiş dönemlerde yer alan tek uluslu ve tek kültürlü bakış açısı büyük ölçüde etkisini yitirmiştir. Yaşanan bu değişimin en kolay şekilde gözlemlenebildiği araçlar da ders kitaplarıdır (Keskin & Yaman, 2014).

Sosyal bilgiler ve çokkültürlü eğitimle ilgili olarak yapılan çalışmalara bakıldığında Keskin ve Yaman (2014); Taş (2019); Keskin vd. (2019); Polat & Güler (2020); Doğan ve Duman (2021) tarafından yapılan çalışmalarda çokkültürlülük konularının sosyal bilgiler öğretim programlarında ve sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alma düzeyi inceleme konusu yapılmıştır. Görmez (2019) sosyal bilgiler dersini almış öğrencilerin farklılıklara saygı konusundaki yaklaşımlarını araştırmıştır. Çelik (2008); Demirsoy (2013); Durmuş (2017); Karadağ ve Özden (2020); Keçeci (2019); Özer Koçak (2020) sosyal bilgiler öğretmen adaylarıyla çokkültürlülükle ilgili araştırmalar yapmışlardır. Bahadır (2016); Başar (2019); Kaba (2019); Tünkler (2020); Ünlü ve Örtlen (2013); Yıldırım (2019); Yıldırım (2021) sosyal bilgiler öğretmenleriyle çokkültürlülük üzerine çeşitli araştırmalar yapmışlardır.

Sosyal bilgiler ders kitaplarında çokkültürlülükle ilgili yer alan öğelerin araştırma konusu yapıldığı bu çalışma sosyal bilgiler programının son basamağı olan 7. sınıf düzeyinde kullanılan ders kitabının çokkültürlülük bağlamında incelenmesini içermektedir. Karadağ İşler (2021) tarafından yapılan çalışmada da ifade edildiği üzere sosyal bilgiler alanında çokkültürlülükle ilgili olarak yapılan çalışmalarda en az çalışılan alan ders kitapları konusu olmuştur. Bu nedenle çokkültürlülükle ilgili konuların giderek önem kazandığı günümüz dünyasında, ders kitaplarının kültürel çeşitliliğe ne kadar yer verdiği önemli bir konu olarak öne çıkmaktadır. Yapılan bu çalışmanın çokkültürlülükle ilgili konuların ders kitaplarında yer alma düzeyine yönelik derinlikli bir bakış açısı sunması ve alan yazına katkı sağlaması beklenmektedir.

1.1. Araştırmanın amacı ve önemi

Tarih boyunca farklı kültürler ve inançlar bir arada veya yan yana yaşamışlardır. Kültürel çeşitlilik tarihsel bir gerçeklik olarak toplumsal yapıların en önemli özelliklerinden birisi olagelmıştır. Bu durumun günümüz dünyasındaki kavramsallaşmış ifadesi olan çokkültürlülük, farklı kültürlerin bir arada yaşamasına bağlı olarak ortaya çıkan veya çıkabilecek sorunlara çözüm bulmak amacıyla gelişim gösteren kavramlardan birisidir. Bu çalışmada çokkültürlü eğitim yaklaşımından hareket edilerek, 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında, çok kültürlülükle ilgili olarak yer alan yazılı ve görsel öğelerin yer alma düzeyi inceleme konusu yapılmıştır. 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer alan çokkültürlülükle ilgili öğelerin kapsamlı bir şekilde incelendiği bu çalışmanın alanda yapılacak benzer çalışmalara katkı sunması beklenmektedir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın deseni

Bu araştırma nitel araştırma desenlerinden doküman incelemeye uygun olacak şekilde gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırmalar kendi doğal ortamında meydana gelen olayların derinlemesine incelendiği araştırmalardır (Büyüköztürk vd., 2013). Nitel araştırmalar gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama araçlarının etkili bir şekilde kullanıldığı, araştırılan konuların kendi doğal ortamında incelendiği gerçekçi ve bütüncül bir bakış açısıyla incelendiği araştırmalardır (Yıldırım & Şimşek, 2021). Nitel araştırma süreçlerinde kullanılan doküman incelemesi, araştırma kapsamında incelenen olgu ve olayların yer aldığı yazılı materyallerin derinlemesine analiz edildiği bir araştırma yaklaşımıdır (Yıldırım & Şimşek, 2021).

2.2. Verilerin toplanması

Bu araştırmada 2023-2024 eğitim öğretim yılında ortaokullarda 7. sınıf kademesinde kullanılan ve Ekoyay Yayınevi tarafından basılan sosyal bilgiler ders kitabı kullanılmıştır. Elde edilen yazılı ve görsel veriler, temalar ve alt temalara göre sınıflandırılmış ve elde edilen sonuçlar frekans ve yüzde değerlerine göre sıralanmıştır.

2.3. Verilerin analizi

Bu araştırma kapsamında elde edilen veriler içerik analiz kullanılarak çözümlenmiştir. İçerik analiziyle toplanan veriler derinlemesine çözümlenerek kapsamlı bir şekilde değerlendirilir ve önceden belli olmayan temaların ve boyutların ortaya konulması sağlanır (Yıldırım & Şimşek, 2021). Bu kapsamda 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında çokkültürlülük ile ilgili olarak yer alan yazılı ve görsel öğeler belli bir bütünlük oluşturacak şekilde temalara göre sınıflandırılmıştır. İlgili temalar altında yer alan tematik kodlar, yazılı ve görsel öğeler olmak üzere frekans ve yüzde değerlerine göre analiz edilmiştir.

3. BULGULAR

Bu araştırmada 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer alan metinler ve görseller çokkültürlülük açısından incelenmiştir. Yapılan analiz sonuçlarına göre tematik kodlar belirlenmiş ve üç ana temaya ulaşılmıştır. Temalara ilişkin metinler ve görseller betimlenerek açıklanmaya çalışılmıştır.

7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı çok kültürlülük bağlamında incelendiğinde üç temaya ulaşılmıştır. Bu temalar "Farklı Kültürleri Tanımaya Yönelik Farkındalık Teması, Farklı Kültürlerin Bir Arada Yaşaması Teması, İnsan Hak ve Özgürlükleri Bağlamında Çokkültürlülük Teması" olarak belirlenmiştir. Bu temalar altında yer alan tematik kodlar ve bu kodlarla ilgili görseller birlikte ele alınarak sunulmaya çalışılmıştır.

3.1. Farklı kültürleri tanımaya yönelik farkındalık teması

Çokkültürlülük bağlamında 'Farklı Kültürleri Tanımaya Yönelik Farkındalık Temasıyla' ilgili olarak "Farklı Coğrafyalardaki Kültürel Çeşitliliğe İlişkin Farkındalık, Farklı Milletleri Tanıma, Farklı Kültürler Arası Etkileşim, Uluslararası Kuruluşlara Yönelik Farkındalık, Toplumsal Sınıflara Yönelik Farkındalık, Küresel Problemlere Yönelik Farkındalık, Farklı Dinleri Tanıma, Farklı Dinler Arası Etkileşim, Göçmenlere Yönelik Farkındalık, Dış Göç, Mültecilere Yönelik Farkındalık, Yabancı Düşmanlığı, Düşünsel Çeşitlilik, Azınlıklara Yönelik Farkındalık" tematik kodları belirlenmiştir. Bu kodlar frekans değeri ve yüzde olarak Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1.

Farklı Kültürleri Tanımaya Yönelik Farkındalık Temasına İlişkin Veriler

Tematik Kodlar	Yazılı Öge	Görsel Öge	Toplam Frekans	Yüzde
Farklı Coğrafyalardaki Kültürel Çeşitliliğe İlişkin Farkındalık	6	44	50	21%
Farklı Milletleri Tanıma	39	3	42	18%
Farklı Kültürler Arası Etkileşim	28	10	38	16%
Uluslararası Kuruluşlara Yönelik Farkındalık	17	15	32	13%
Toplumsal Sınıflara Yönelik Farkındalık	10	9	19	8%
Küresel Problemlere Yönelik Farkındalık	9	5	14	6%
Farklı Dinleri Tanıma	9	1	10	4%
Farklı Dinler Arası Etkileşim	7	0	7	3%
Göçmenlere Yönelik Farkındalık	6	0	6	3%
Dış Göç	4	2	6	3%
Mültecilere Yönelik Farkındalık	3	3	6	3%
Yabancı Düşmanlığı	4	1	5	2%
Düşünsel Çeşitlilik	2	0	2	1%
Azınlıklara Yönelik Farkındalık	2	0	2	1%
Toplam:	146	93	238	100%

3.1.1. Farklı coğrafyalardaki kültürel çeşitliliğe ilişkin farkındalık: Bu tematik kodla ilgili olarak 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 6 yazılı, 44 görsel öge tespit edilmiştir. Tespit edilen öğelerin dünya üzerinde devam eden farklı hayat tarzları ve kültürel çeşitliliğe ilişkin farkındalık ortaya koyduğu görülmektedir. Bu öğelerden bazıları aşağıda verilmiştir.

“Bugün Tokyo’ya giden herkes, şehirde birçok hizmetin en iyi şekilde verildiğini hemen fark edecektir. İnsanlar, Tokyo metrosu ile kentin çoğu yerine hiçbir zorluk çekmeden kolayca ulaşabiliyor. Ne izdiham var ne de durakları karıştırmak. Biz de taksilere veda etmiştik daha ilk günden. Hangi saatte olursa olsun istediğimiz yere metro ile rahatlıkla gittik. Dev şirketlerin ve bankaların yer aldığı bu önemli ticaret merkezi o kadar kalabalık ki, akşam saatlerinde metro çıkışlarında insan seli ürkütücü boyutlara ulaşıyor. Bir sabah erken saatlerde balık pazarını gezdik. İstanbul’un Kumkapı’sını andırıyordu. Siz hiç, her biri en az 150 kilo olan, yan yana sıralanmış binlerce balığı bir arada gördünüz mü? Ya her yana tıka basa doldurulmuş, çapı iki metreye yaklaşan dev ahtapotları, somon ve havyar türlerini...” (s. 82) bu örnekte Tokyo şehrinin kozmopolit yapısı hakkında bilgi verilerek farklı kültürel yapılara ilişkin bir örnek verilmiştir.

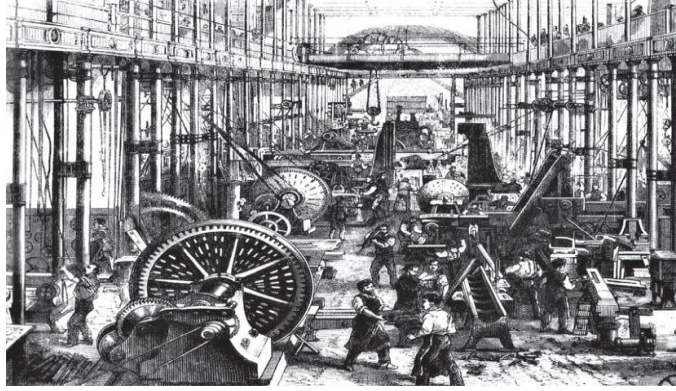

Görsel 1. Tokyo’da bir yaya geçidi (s. 82)

3.1.2. Farklı milletleri tanıma: Farklı milletleri tanıma tematik başlığı altında dünya üzerinde yaşayan farklı milletleri ve onlara ait kültürel değerleri fark etme becerisine yönelik öğeler ele alınmıştır. Bu doğrultuda 39 yazılı, 3 görsel öge tespit edilmiştir.

Avrupa’da başlayan Rönesans hareketleri hakkında bilgi verilen bir bölümde: *“Rönesans (yeniden doğuş) olarak isimlendirilen bu dönemde Eski Yunan ve Roma eserleri yeniden keşfedilip incelendi. Coğrafi keşiflerin etkisiyle Avrupalılar dünyayı araştırma ve anlama çabası içine girdiler.”* (s. 64) ifadesi yer almaktadır. Bu ifadede Roma ve Avrupa kültür medeniyetine yönelik bir farkındalık ortaya koymaktadır.

Sanayi İnkılabı hakkında: *“Sanayi İnkılabı adı verilen bu gelişme 18. yüzyıl sonlarında İngiltere’de başladı, zamanla Avrupa’ya ve dünyaya yayıldı.”* (s. 68) ifadesi yer almaktadır ve konuyla ilgili olarak bir görsele de yer verilmiştir.

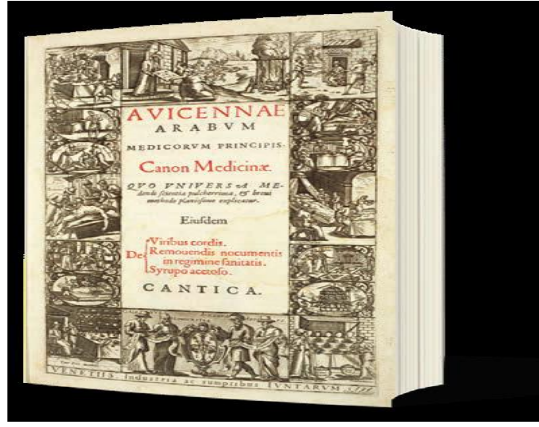

Görsel 2. İngiltere’de bir fabrika (Temsilî) (s. 68)

3.1.3. Farklı kültürlerarası etkileşim: Bu tematik kodla ilgili olarak 28 yazılı, 10 görsel öğeye ulaşılmıştır. Bu öğeler incelendiğinde farklı kültürlerin çeşitli nedenlerle birbiriyle karşılaşması ve buna bağlı olarak birbirlerini etkilemesi durumlarının öne çıktığı görülmektedir. Bu öğelerden bazıları aşağıda verilmiştir.

Rönesans’ın başlamasıyla ilgili olarak Avrupa ve İslam dünyası arasındaki ilişkilere yönelik: *“Rönesans döneminin başlamasında Müslümanlardan öğrenilen kâğıt ve matbaanın geliştirilmesi ile çok sayıda kitabın basılması etkili oldu. Bu sayede bilginin yayılması hızlandı. Müslüman bilim insanlarının çalışmalarının Avrupalılar tarafından tercüme edilmesi de Rönesans’ın gelişmesinde etkili oldu.”* (s. 65) ifadelerine yer verilmiştir.

Osmanlı Devleti’nin ıslahat hareketleriyle birlikte Avrupa’yı daha yakından tanımaya çalışmasıyla ilgili olarak: *“Osmanlı Devleti Paris, Londra, Viyana gibi önemli Avrupa başkentlerine elçiler gönderdi. Bu elçiler Avrupa’daki kültür ve sanat etkinliklerini, bilimsel ve teknik gelişmeleri takip edip Osmanlı’ya aktardılar. 18. yüzyılın sonunda ise Osmanlı Devleti Avrupa başkentlerine kalıcı elçilikler açtı.”* (s.72) ifadelerine yer verilmiştir. Seyyahların gözünden Osmanlı devletinin anlatıldığı bir başka bölümde ise: *“Osmanlı Devleti’ne komşu ülkeler Osmanlı kültür, sanat ve estetik anlayışından doğrudan etkilenmiştir. Osmanlı mimarisi, müziği ve el sanatları Avrupa’da örnek alınmıştır.”* (s. 8) ifadelerine yer verilerek Osmanlı Devleti’yle etkileşime giren toplumlar hakkında bilgi verilmiştir.

Görsel 3. İbn-i Sînâ'nın El-Kanun kitabının Avrupa'da basılmış bir nüshası (s. 136)

Görsel 3'te farklı kültürlerarası etkileşimin bir örneği olarak İbn-i Sînâ'nın El-Kanun kitabının Avrupa'da basılmış bir nüshasına yer verilmiştir.

3.1.4. Uluslararası kuruluşlara yönelik farkındalık: Bu tematik kod altında 17 yazılı, 15 görsel ögeye ulaşılmıştır. Bu ögeler incelendiğinde uluslararası kuruluşlar ve bu kuruluşların dünya genelinde yürütmüş oldukları faaliyetler hakkında bilgiler verilmiştir.

UNESCO'nun dünya genelinde yaptığı faaliyetlerle ilgili olarak: "Bir iletişim sistemi olarak geliştirilen ve sürdürülen kuşdili, insanoğlunun kendini ifade tarzının farklı örneklerinden biridir. Kuşdili, 2017'de UNESCO (UNESCO, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü) Acil Koruma Gerektiren Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi'ne girmiştir." (s. 14) ifadesine yer verilmiştir.

Uluslararası Kuruluşlara Yönelik Farkındalıkla ilgili olarak 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 15 farklı görsel tespit edilmiştir. Bu görsellerden bazıları aşağıda verilmiştir.

Görsel 4. (s.206)

Görsel 5. (s. 206)

Görsel 6. (s. 212)

Görsel 7. (s. 213)

3.1.5. Toplumsal sınıflara yönelik farkındalık: 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında toplumsal sınıflara yönelik farkındalıkla ilgili olarak 10 yazılı, 9 görsel ögeye ulaşılmıştır.

Üretim süreçlerinde meydana gelen değişime bağlı olarak toplumsal yapılarda meydana gelen dönüşümle ilgili olarak: "Üretim teknolojilerindeki gelişmeler kas gücüne duyulan ihtiyacı azalttı. Üretim arttı, insanlar birçok ihtiyacı daha ucuza karşılamaya başladı. Bunun olumsuz etkileri de oldu. Örneğin, çok çalışıp az kazanan işçi sınıfı doğdu. Çocuklar ağır işlerde çalıştırılıp hakları ihlal edildi." (s. 159) ifadelerine yer verilmiştir. Görsel 8'de fabrikada çalışan bir çocuk gösterilmektedir.

Görsel 8.  ocuk İŐci (s. 68)

3.1.6. Küresel problemlere yönelik farkındalık: Bu tematik kodla ilgili olarak 9 yazılı, 5 görsel ögeye ulaşılmıştır. AŐaėıdaki örnekte dünyada görülen açlık ve kıtlık gibi problemlerin nedenleri ve sonuçları hakkında bilgi verilmiştir.

“Dünyada açlık sorununun giderek derinleŐmesinin en önemli iki nedeni, küresel iklim deėiŐikliėine bağlı olarak artan kuraklık ve bölgesel anlaŐmazlıklardan doğan savaŐlardır. Dünyada açlıktan en çok etkilenenlerin dörtte   c  savaşların tahrip ettiği ülkelerin insanlarıdır. Az gelişmiş ülkelerdeki gıda üretiminin yetersiz oluŐu, bir yandan doğal gelir kaynaklarının yetersizliğine ve iklim koşullarının elveriŐsizliėine, öte yandan nüfus yoğunluğuna bağlanmaktadır. AraŐtırmalara göre dünya nüfusunun yarısı günde 2 dolardan, 1,5 milyar insan ise günde 1 dolardan daha az bir gelirle yaŐamaktadır. Dünya genelinde açlık çeken 800 milyonu aşkın insanın %80’ini, geliŐmekte olan ülkelerin kırsal yörelerinde yaŐayanlar oluşturmaktadır (Görsel 7.28). Dünyada her yıl 11 milyon kiŐinin açlık veya yetersiz beslenme sebebiyle  ld ği tahmin edilmektedir.” (s. 220)

Görsel 9. (s. 220)

Görsel 9’da Afrika kıtasındaki yoksulluğu gösteren bir fotoğraf yer almaktadır. Çocuklar yemek sırasında beklemektedirler.

3.1.7. Farklı dinleri tanıma: Bu tematik kodla ilgili olarak 9 yazılı, 1 görsel ögeye ulaşılmıştır. Tespit edilen ögelerden bazıları aşağıda verilmiştir

Avrupa’da meydana gelen reform hareketleri ve Hristiyanlık hakkında bilgi verilen bir bölümde *“Tanrı ile kul arasına kimse giremez. End ljans satıŐının Hristiyanlıkta yeri yoktur. Günahları ancak Tanrı baėıŐlar. Fakirlik içinde yaşayan halk, Latince’den Almancaya tercüme ettiğim İncil’i artık kendisi okuyup anlayabilecek ve papazların*

aracılığından kurtulacak. Böylece herkes Hristiyanlığın Katolik Kilisesi'nin açıkladığı gibi bir din olmadığını görecektir." (s. 66) ifadelerine yer verilmiştir.

Görsel 10. Floransa Katedrali, İtalya (s. 65)

Görsel 10'da Floransa Katedrali gösterilmiştir. 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında farklı dinleri tanımaya yönelik olarak sadece bu görsele yer verilmiştir.

3.1.8. Farklı dinler arası etkileşim: Bu başlık altında 7 yazılı öge tespit edilirken, görsel öğeler tespit edilmemiştir.

Müslümanların Avrupalı milletlere ve Avrupa'da meydana gelen gelişmelere yaptıkları katkılara ilişkin olarak: "Hristiyanlar 1085'te günümüzde İspanya'da bulunan Toledo şehrini Müslümanlardan aldılar. Buradaki bilgi zenginliği onları şaşkına çevirdi. Bu fetihten önce ellerinde Yunanca metinlerden bazı parçalar bulunuyordu ve bunların çoğu da sahteydi. Şimdiyse yıllardır özlem duydukları bilgi ve metinlerin Müslümanların elinde olduğunu görmekteydiler. Üstelik bu bilgiler klasik Yunan ile sınırlı da değildi. Müslüman âlimler beş yüz yılı aşkın süre boyunca bu eserleri incelemiş, yeniden oluşturmuş ve önemli ölçüde geliştirmişti." (s. 135) ifadelerine yer verilmiş ve ardından: "Orta Çağ'da Avrupa medeniyeti ile Türk-İslam medeniyeti arasındaki farklılıklar nelerdir? Tartışınız?" "Avrupa'da bilimin gelişmesinde Müslümanların rolü nedir? (s. 135) soruları sorulmuştur.

3.1.9. Göçmenlere yönelik farkındalık: Bu tematik kod altında 6 yazılı öge tespit edilirken, görsel öge tespit edilememiştir.

Göçmenlerle ilgili olarak 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer alan bir bölümde: "Günümüzde, sayıları 200 milyonu aşan insan, doğdukları ülke dışında kendilerini konuk etmekte olan ülkelerde yasal ya da yasal olmayan yollarla yaşamlarını sürdürmektedir (Görsel 7.29). Bu anlamda, söz konusu durumu "küresel" bir konu hâline dönüştüren etmen, bu nüfusun büyük bir çoğunluğunun, doğdukları az gelişmiş ülkelere daha iyi yaşam ve çalışma koşulları elde etme umudu ile başka bir ülkeye gelmeleridir. Göçü ikiye ayırmak mümkündür: isteğe bağlı göç ve zorunlu göç. Yaşamlarını kendi ülkeleri dışında sürdürmekte olan insanların önemli bir bölümünün zorunlu göçe maruz bırakılmış kişilerden oluştuğu varsayılmaktadır. Söz konusu grup, resmî kayıtlarda mülteci ya da sığınmacı olarak adlandırılmaktadır." (s. 220) ifadelerine yer verilmiştir.

3.1.10. Dış göç: Dış göçle ilgili 4 yazılı, 2 görsel öge tespit edilmiştir. Tespit edilen öğelerden bazıları aşağıda verilmiştir.

Dış göç türlerinden birisi olan beyin göçüyle ilgili olarak: "Kimi göçler ise huzur, güvenlik ve mutluluk gibi sonuçlar getirmiştir. Örneğin, eğitim amacı ile büyük şehirlere göç edenler iyi bir eğitim alıp ülkesine hizmet etmişlerdir. Ancak beyin göçü olarak adlandırılan göçler, göç veren ülke için olumsuz sonuçlara neden olmaktadır.

Öğrenimlerini tamamlayan nitelikli insanlar çeşitli nedenlerle daha gelişmiş olduklarını düşündükleri ülkelere göç etmektedirler. Bu nedenlerin başında daha iyi hayat şartlarına ve mesleki açıdan daha çok imkâna kavuşma isteği gelmektedir. Bu göç türünde, göç veren ülke yetişmiş insan gücünü kaybetmekte ve birçok alanda gerilemektedir. Ekonomisi zarar görmekte, çağın gerektirdiği bilimsel ve teknolojik gelişmelerden yoksun kalmaktadır. Bu durum zamanla o ülkeyi gelişmiş ülkelere muhtaç hâle getirmektedir.” (s. 116) ifadelerine yer verilerek çeşitli nedenlere bağlı olarak gerçekleştirilen dış göçlerin, farklı kültürlerin karşılaşmasına etkisi üzerinde durulmuştur.

3.1.11. Mültecilere yönelik farkındalık: Mültecilerle ilgili olarak 3 yazılı, 3 görsel öge bulunmuştur.

Çeşitli nedenlerle başka ülkelere göç etmek zorunda kalan mültecilerle ilgili olarak: “Yine bulunduğu bölgede can ve mal güvenliği olmayanlar daha güvenli yerlere göç etmişlerdir. Örneğin, ülkemizin güney sınırındaki ülkelere savaş nedeniyle ülkemize göç edenler ülkemizde huzur ve güven içinde yaşamaya başlamışlardır.” (s. 116) ifadelerine yer verilmiştir.

Görsel 11. Savaş nedeniyle göç etmek zorunda kalan Suriyeliler (s.116)

3.1.12. Yabancı düşmanlığı: Bu tematik kodla ilgili 4 yazılı, 1 görsel öğeye ulaşılmıştır. Bulunan öğelerden bazıları aşağıda verilmiştir.

“... yerlerinden edilenler, hukuksal yardım alma imkânlarından yoksun olanlar, yardıma ihtiyaç duyduklarında dil engeliyle karşılaşanlar, kendi gruplarınca baskı altına alınanlar veya iki yaşam tarzı arasında sıkışıp kalanlar, engelli oldukları için toplumdaki dışlanmış olanlar, her şeyini kaybetmiş ve yeniden başlayamayacak kadar kırılan olanlar, yaşlılar, yabancı düşmanları tarafından hedef seçilen azınlıklar... Nancy Flowers (Nensi Filavırs), Pusulacık, s. 232” (s. 196) ifadesinde yabancı düşmanlığından bahsedilmektedir.

Görsel 12. İspanyol kâşif Pizarro, İnka kralını tutsak aldı. Pizarro, fidye karşılığı serbest bırakacağını söylemesine rağmen fidyeyi aldıktan sonra kralı ve kralın halkından binlerce kişiyi öldürdü. (s.64)

Görsel 12’de temsili resmi verilen İspanyol kâşif Pizarro, İnka kralını vermiş olduğu sözlere rağmen öldürmüş ve İnka halkına karşı uygulamış oldukları vahşi tutum ve davranışlarla yabancı düşmanlığına tarihsel bir örnek olarak 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer almıştır.

3.1.13. Düşünsel çeşitlilik: Düşünsel çeşitlilikle ilgili olarak 2 yazılı unsur tespit edilmiştir. Görsel öge bulunmamıştır.

Farklı fikirlerin gelişmeye başlamasıyla birlikte çokkültürlü bakış açılarının gelişmesine yönelik olarak: “Rönesans ve Reform hareketi ile birlikte özgür düşüncenin önündeki engellerin kalkmaya başlamasıyla Avrupa’da bilimsel gelişmeler hızlandı. Özgür düşünce ortamı bilimin yanında edebiyat, resim, güzel sanatlar gibi pek çok alanda gelişmeyi sağladı.” (s. 144) ifadelerine yer verilmiştir.

3.1.14. Azınlıklara yönelik farkındalık: 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında azınlıklara yönelik farkındalıkla ilgili olarak 2 yazılı ifade bulunmuştur. Bu başlık altında görsel öge tespit edilememiştir.

BM tarafından dini azınlık olarak görülen Arakanlı Müslümanlarla ilgili olarak: “BM tarafından “eziyet gören dinî azınlık” olarak kabul edilen Arakanlı Müslümanlar hem şiddet olaylarına hem de yasal, ekonomik ve toplumsal ayrımcılığa maruz kalıyor.” (s. 120) ifadesine yer verilmiştir.

3.2. Farklı kültürlerin bir arada yaşaması teması

7. sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında çok kültürlülükle ilgili olarak yer alan yazılı ve görsel öğelerin değerlendirilmesi sonucunda oluşturulan ikinci ana tema “Farklı Kültürlerin Bir Arada Yaşaması” temasıdır. Bu tema altında “Dini Hoşgörü, Kültürel Çeşitlilik, Farklı Toplumlar Arasında Adaletin Korunması, Kültürel Hoşgörü, Irk Ayrımı Yapmamak, Dilsel Çeşitlilik, Dini Çeşitlilik, Farklı Düşüncelere Yönelik Baskı, Toplumsal ayrımcılık, Ekonomik Serbestiyet, Kültürel Ayrımcılık, Dini Ayrımcılık, Eğitimde Çeşitlilik” tematik kodlarına ulaşılmıştır. Bu kapsamda elde edilen veriler Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2.

Farklı Kültürlerin Bir Arada Yaşaması Temasına İlişkin Veriler

Tematik Kodlar	Yazılı Öge	Görsel Öge	Toplam Frekans	Yüzde
Dini Hoşgörü	19	1	20	16%
Kültürel Çeşitlilik	12	6	18	14%
Farklı Toplumlar Arasında Adaletin Korunması	14	1	15	12%
Kültürel Hoşgörü	12	2	14	11%
Irk Ayrımı Yapmamak	11	2	13	10%
Dilsel Çeşitlilik	11	1	12	9%
Dini Çeşitlilik	5	6	11	9%
Farklı Düşüncelere Yönelik Baskı	3	3	6	5%
Toplumsal Ayrımcılık	4	1	5	4%
Ekonomik Serbestiyet	3	2	5	4%
Kültürel Ayrımcılık	3	1	4	3%
Dini Ayrımcılık	2	1	3	2%
Eğitimde Çeşitlilik	1	0	1	1%
Toplam	100	27	127	100%

3.2.1. Dini hoşgörü: Dini hoşgörüyle ilgili olarak 19 yazılı, bir görsel öge tespit edilmiştir. Bu öğelerden bazıları aşağıda verilmiştir.

İstanbul'un fethinden sonra Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul halkına olan yaklaşımının anlatıldığı bölümde: "İstanbul'un fethiyle "Fatih" unvanını alan II. Mehmet, korku içinde Ayasofya'ya toplanmış halka, canlarına ve hürriyetlerine asla zarar verilmeyeceğini, emniyet içerisinde evlerine gidebileceklerini söyledi." (s. 56) ifadesine yer verilirken; Rodos'un fethinden sonra adanın Hristiyan olan halkının dinlerini özgürce yaşayabilmeleriyle ilgili olarak Kanuni Sultan Süleyman'ın ağzında şu ifadelere yer verilmiştir: "Adanın Hristiyan halkına dinlerine, yaşamlarına müdahale edilmeyeceği konusunda güvence verdim." (s. 59)

Görsel 13. Müslüman ve gayrimüslim Osmanlı halkı (Gravür, Antoine Melling, 19. yüzyıl) (s. 51)

3.2.2. Kültürel çeşitlilik: 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında kültürel çeşitlilikle ilgili olarak 12 yazılı, 6 görsel öge tespit edilmiştir.

İletişim hakkında bilgi verilen bir bölümde beden diliyle ilgili olarak: "Beden dili, kültürden kültüre farklılık gösterir. Bu yüzden beden diliyle iletişim kurduğumuz insanla aynı kültürden olmamız iletişimimizin sağlıklı olmasını sağlar." (s. 13) ifadesine yer verilmiştir.

Balkan coğrafyası hakkında bilgi verilirken: "Günümüzde Balkanlar'da, Yunanistan, Bulgaristan ve Makedonya gibi ülkelerde çok sayıda Türk yaşamaya devam etmektedir. Balkanlar'da Osmanlı Devleti Dönemi'nde inşa edilmiş eserlerin birçoğu yıkılmış olsa da Türkiye'nin kültürel mirasını korumasına verdiği destekle aşağıdakiler gibi bir kısmı restore edilerek varlığını sürdürmektedir" (s. 41) ifadesi kullanılmıştır.

Görsel 14. Farklı ülkelerden insanlar (s. 215)

3.2.3. Farklı toplumlar arasında adaletin korunması: Bu tematik kodla ilgili olarak 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 14 yazılı, 1 görsel öğeye ulaşılmıştır.

Osman Bey döneminin anlatıldığı bir bölümde: “Fethettiğim yerlerde yaşayan halka dil, din, ırk farkı gözetmeksizin adil davrandım. Bir gün bir Rum bana gelerek kendisinden bardak alan bir Türk’ün parasını vermediği gerekçesiyle şikâyetinde bulundu. Derhâl hakkında şikâyet bulunan kişiyi getirterek Rum’un parasını vermesini sağladım.” (s. 37) ifadelerine yer verilmiştir.

Görsel 15. Sömürgecilik (s. 70)

Görsel 15'te Afrika kıtasındaki sömürüyü göstermektedir. Bu görselden sonra Afrika kıtasında gerçekleşen sömürü ve adaletsiz uygulamalarla ilgili olarak öğrencilere 3 soru yöneltilmiştir.

“1. Afrika kıtası neden kazılmış olarak çizilmiştir?

2. Avrupa ve Kuzey Amerika'nın üzerine neden altın çizilmiştir?

3. Karikatüre bir isim vermeniz istenseydi bu isim ne olurdu? Neden?” (s. 70)

3.2.4. Kültürel hoşgörü: Kültürel hoşgörüyle ilgili olarak 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 12 yazılı, 2 görsel öğeye ulaşılmıştır.

Osmanlı Devleti'nin adaletli ve hoşgörülü devlet politikası gereğince egemenliği altındaki toplumlara uygulamış olduğu yönetimle ilgili olarak: “Osmanlı Devleti, üç kıtaya yayılmış toprakları üzerinde yaşayan farklı ırktan ve dinden insanları, birlikte, huzur ve barış içerisinde uzun süre yönetmiştir. Osmanlı Devleti, bu birlik ve beraberliği tarihi boyunca uyguladığı müsamaha, adalet, farklı din, dil ve milletlere karşı saygı ile oluşturduğu millet sistemi sayesinde sağlamıştır. Osmanlı Devleti, hâkimiyeti altında bulunan toplulukları inançlarına göre örgütleyip yönetmiştir. Osmanlı Devleti'nin kurduğu bu sisteme “millet sistemi” denilmiştir. Millet, günümüzdeki anlamından farklı olarak aynı inanca bağlı toplulukları ifade etmek için kullanılmıştır.” (s. 53) ifadelerine yer verilmiştir.

Görsel 16. Orhan Bey'in Bizans prensine yay hediye etmesi (Minyatür, Hünernâme, Ali Çelebi, 1584) (s. 40)

3.2.5. Irk ayrımı yapmamak: Irk ayrımı yapmamak tematik koduyla ilgili olarak 11 yazılı, 2 görsel ögeye ulaşılmıştır.

Demokrasinin gelişim süreci hakkında bilgi verilirken Martin Luther King'in ifadeleri alıntılanmıştır: "Gün gelecek eski kölelerin evlatlarıyla eski köle sahiplerinin evlatları Georgia'nın (Corcia) kızıl tepelerinde kardeşlik sofrasına birlikte oturacaklar." (s. 182) "Gün gelecek dört küçük çocuğum, derilerinin rengine göre değil, karakterlerine göre değerlendirildikleri bir ülkede yaşayacaklar." (s. 182)

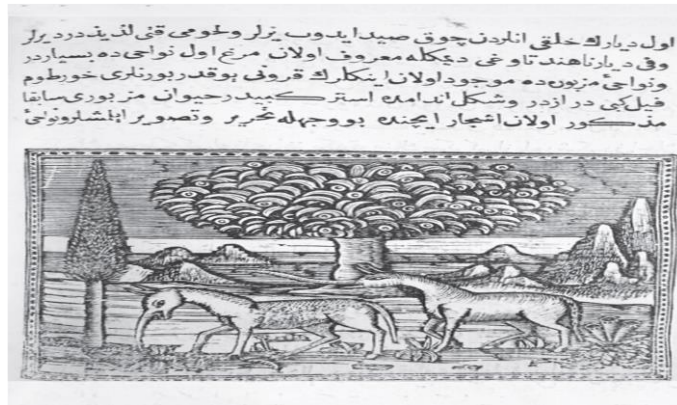

Görsel 17. Martin Luther King (s. 182)

Görsel 17'de Amerika'da siyahilere yönelik gerçekleştirilen ırkçı uygulamalara karşı Martin Luther King önderliğinde gerçekleştirilen gösteriye yer verilmiştir.

3.2.6. Dilsel çeşitlilik: 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında farklı dillerin konuşulmasıyla ilgili olarak 11 yazılı, 1 görsel öge tespit edilmiştir.

Osmanlı ülkesindeki dil çeşitliliğiyle ilgili olarak: "O dönemde Osmanlı sınırları içinde Rumca, Ermenice gibi dillerde basım yapan matbaalar olmakla birlikte Türkçe eser basan bir matbaa yoktu. Açılan matbaada basılan ilk eserler genellikle tarih, coğrafya, dil ve askerlik alanındaydı. Bu kitaplar arasında Arapça-Türkçe bir sözlük olan "Vankulu Lüğati", Amerika'nın keşfini anlatan "Tarih-i Hindi Garbi", Fransızlara Türkçe öğretmek amaçlı ve Latin harfli olan bir gramer kitabı yer alıyordu." (s. 73) ifadelerine yer verilmiştir.

Görsel 18. Tarih-i Hindi Garbi'nin bir sayfası (s. 73)

Bir başka bölümde: “Yaklaşık bir asır boyunca Türkçenin yanında Arapça, Farsça, Rumca, Ermenice ve Fransızca gibi farklı dillerde yayımlanmaya devam etti.” (s. 75) ifadeleriyle Tanzimat döneminde yayımlanmaya başlayan Takvim-i Vekayi adlı gazete hakkında bilgi verilirken, o dönemde Osmanlı ülkesinde yayımlanan farklı dillerdeki gazetelerden de bahsedilmiştir.

3.2.7. Dini çeşitlilik: Dini çeşitlilikle ilgili olarak 5 yazılı, 6 görsel öge tespit edilmiştir. Bu ögelerden bazıları aşağıda verilmiştir.

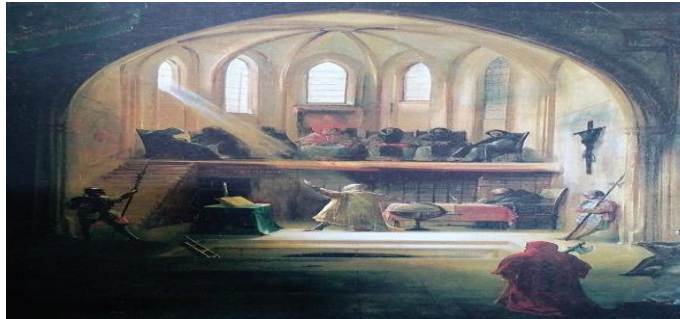
Osmanlı ülkesinde yer alan farklı dinlerle ilgili olarak: “Göç edenlerden belirli bir süre vergi almayarak da Rumeli’ye göçü teşvik etti. Bölgede yaşayan gayrimüslim halkın geleneklerine, diline, inancına müdahale etmedi. Gayrimüslimler Osmanlı idaresi altında düzenli ve adil bir yönetime kavuştu.” (s. 41) ifadelerine yer verilmiştir.

Görsel 19. Filibe Ulu Camii, Bulgaristan (s.41)

3.2.8. Farklı düşüncelere yönelik baskı: 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında farklı düşüncelere yönelik baskıya ilişkin 3 yazılı, 3 görsel öge tespit edilmiştir.

“Ancak Katolik Kilisesinin Dünya’nın sabit durduğu ve evrenin merkezi olduğu görüşüne karşı gelmekten çekindiği için “Gök Kürelerin Hareketi” adlı eserini ölümünden kısa süre önce yayımlayabildi. Zira o dönemde Katolik Kilisesi kendi görüşlerine aykırı düşüncede olanları ölümle bile cezalandırabiliyordu.” (s. 140) bu ifadeler düşünsel özgürlüğün olmadığını, farklı fikirlere yönelik çeşitli baskıların olduğunu göstermektedir. “Copernicus’in görüşlerini savunan Galileo Katolik Kilisesine bağlı Engizisyon Mahkemesi tarafından yargılandı.” (s. 140) ifadesi de farklı düşüncelere yönelik baskıyı gösteren bir diğer unsur olarak 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer almaktadır.

Görsel 20. Galilei’nin yargılanması (Temsili) (s. 144)

3.2.9. Toplumsal ayrımcılık: Toplumsal ayrımcılıkla ilgili olarak 4 yazılı, 1 görsel öğeye ulaşılmıştır.

Demokrasinin gelişim süreci anlatılırken, antik dönemde Yunanistan'da "Doğrudan demokrasi adı verilen bu uygulamada kadınlar, köleler ve yabancı kökenli olanlar meclise katılamazlardı." (s. 182) ifadesiyle toplumsal yapıda var olan ayrışmaların genel durumu hakkında bilgi verilmiştir.

Görsel 21. Afrika'dan gemilerle Amerika'ya taşınan kölelerin önemli bölümü yolda ölürken Amerika'ya ulaşabilenler tarlalarda çalışmaya zorlandı. (s. 64)

3.2.10. Ekonomik serbestiyet: Bu tematik kodla ilgili olarak 3 yazılı, 2 de görsel öğeye ulaşılmıştır. Ekonomik gelişmelere bağlı olarak toplumsal yapılarda meydana gelen gelişmeler farklı kültürlerin çoğu zaman karşı karşıya gelmesine neden olabilmektedir. Nitekim 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer alan ifadeler de bu değişimi gösterir niteliktedir.

Osmanlı ülkesindeki meydana gelen iktisadi değişimler ve Cumhuriyet dönemindeki üretim ilişkilerinin anlatıldığı bölümde: *"Tımar sisteminin kaldırılmasından sonra araziler üzerinde özel mülkiyet yaygınlaştı. Cumhuriyet Dönemi'nde de özel mülkiyet esası devam ettirildi. Vatandaş kendisine ait olan toprağı ekip biçiyor; üretim yapıyor, ülke ekonomisine katkı sağlıyordu."* (s. 155) ifadelerine yer verilmiştir.

Dünya ekonomisinde meydana gelen değişimin bir sonucu olarak üretim teknolojilerindeki değişimle ilgili olarak: *"Günümüzde ise insanların çalıştığı fabrikaların yerini robotların çalıştığı fabrikalar almaya başlamıştır. Buna bağlı olarak bazı meslekler yok olmakta, yeni meslekler ortaya çıkmakta; insanlar daha az enerji ve güç harcayacakları işlere yönelmektedir."* (s. 159) ifadelerine yer verilmiştir.

Görsel 22. E-ticaret ve internet alışverişleri ekonomik serbestliğe farklı bir boyut kazandırmıştır (s. 175)

3.2.11. Kültürel ayrımcılık: Kültürel ayrımcılıkla ilgili olarak 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 3 yazılı, 1 görsel öğeye ulaşılmıştır.

“BM tarafından “eziyet gören dinî azınlık” olarak kabul edilen Arakanlı Müslümanlar hem şiddet olaylarına hem de yasal, ekonomik ve toplumsal ayrımcılığa maruz kalıyor.” (s. 120) ifadesi Arakanlı Müslümanların dini inançları nedeniyle baskı gördüğünü ve kültürel dışlanmaya maruz kaldıklarını göstermektedir

3.2.12. Dini ayrımcılık: Bu alt temayla ilgili olarak 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 2 yazılı, 1 görsel öge tespit edilmiştir.

Dini ayrımcılıkla ilgili olarak: “Arakan Rohingya Ulusal Örgütü, Myanmar hükûmetine Arakan’da Müslümanlara karşı devam eden katliamların soruşturulması için bağımsız bir komisyon kurması çağrısında bulundu. Myanmar’da 1982’de kabul edilen yasayla vatandaşlık haklarını kaybeden Arakanlı Müslümanlar “devletsiz” sayılıyor.” (s. 120) Arakan Müslümanlarına karşı uygulanan dini ayrımcılık hakkında bilgi verilmiştir.

Görsel 23. Arakanlı çocuklar temel ihtiyaçlarından yoksunlar. (Kültürel ve Dini Ayrımcılık için birlikte değerlendirilmiştir.) (s. 207)

3.2.13. Eğitimde çeşitlilik: Eğitimde çeşitlilik alt temasıyla ilgili olarak 1 yazılı öge tespit edilirken, görsel öğeye ulaşılamamıştır.

Bu alt temayla ilgili olarak Osmanlı imparatorluğu döneminde eğitim alanında ortaya çıkan ve toplumun farklı kesimlerine eğitim imkânı sağlayan eğitim kurumları hakkında bilgi verilmiştir.

“Devlet memuru yetiştirmek için Mekteb-i Maarif-i Adliyye adıyla hukuk eğitimi veren bir okul açıldı. Ortaokul seviyesinde eğitim veren rüştiyeler, lise seviyesinde eğitim veren idadi ve sultaniler açıldı. Avrupa’ya öğrenciler gönderildi. .Mekteb-i Tıbbiye (Tıp okulu) ve Mekteb-i Harbiye (Harp okulu) açıldı. Kız rüştiyeleri açıldı. Öğretmen yetiştirmek amacıyla Darülmualimin ve Darülmualimat adıyla kız ve erkek öğretmen okulları açıldı. Yükseköğretim seviyesinde eğitim veren ve Türkiye Cumhuriyeti döneminde İstanbul Üniversitesi adını alan Darülfünun açıldı.” (s. 79) ifadelerine yer verilmiştir. Farklı eğitim kurumlarının açılması kültürel çeşitliliğin artmasına, bu kültürlerin daha fazla görünür hale gelmesine neden olmuştur.

3.3. İnsan hak ve özgürlükleri bağlamında çokkültürlülük teması

7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında çok kültürlülükle ilgili olarak yer alan öğelerin değerlendirilmesi sonucunda ortaya çıkan temalardan üçüncüsü “İnsan Hak ve Özgürlükleri Bağlamında Çokkültürlülük” temasıdır. Bu tema altında “Siyasal Çeşitlilik, Kadın Hakları, Düşünce Özgürlüğü, Din ve Vicdan

Hürriyeti, İbadet Özgürlüğü” tematik kodları oluşturulmuştur. İlgili tematik kodlar arasında en yüksek frekans değerine sahip olan tematik kod 9 yazılı öge ve 6 görsel öge ile “Siyasal Çeşitlilik” olmuştur. Elde edilen veriler Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3.

İnsan Hak ve Özgürlükleri Bağlamında Çokkültürlülük Temasına İlişkin Veriler

Tematik Kodlar	Yazılı Öge	Görsel Öge	Toplam Frekans	Yüzde
Siyasal Çeşitlilik	9	6	15	44%
Kadın Hakları	4	6	10	29%
Düşünce Özgürlüğü	4	2	6	18%
Din ve Vicdan Hürriyeti	2	0	2	6%
İbadet Özgürlüğü	1	0	1	3%
Toplam	20	14	34	100%

3.3.1. Siyasal çeşitlilik: 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında siyasal çeşitlilik bağlamında çok kültürlülükle ilgili olarak 9 yazılı, 6 görsel ögeye ulaşılmıştır.

Türkiye’de demokrasinin gelişimiyle ilgili olarak: “1876’da Kanun-i Esasi adı verilen ilk Türk anayasasının kabulü ile meşrutiyetin ilanı, Meclis-i Mebusan adlı meclisin açılması oldu. Islahat Fermanı ile tüm vatandaşların eşitliği sağlandı. Meşrutiyetin ilanıyla ve Meclis-i Mebusan’ın açılmasıyla halk seçtiği temsilciler aracılığıyla yönetime katıldı.” (s. 185) ifadelerine yer verilmiştir.

Görsel 24. Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk yıllarında 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı kutlaması (s.189)

3.3.2. Kadın hakları: Bu tematik kod kapsamında 4 yazılı, 6 görsel öge tespit edilmiştir. Kadınların hayatın farklı alanlarında çeşitli haklara sahip olması, siyasi haklarını kullanabilmeleri ve meslek hayatının farklı alanlarında daha fazla rol almaya başlamalarıyla ilgili durumlar bu tematik kod kapsamında değerlendirilmiştir.

Muhtarlık seçimlerinde aday olan kadın adayla ilgili olarak bir internet haberinde: “Kırıkkale’nin Çalılıöz Mahallesi’nde 4 Haziran’da yapılacak muhtarlık seçimi için geri sayım başladı. Çalılıöz Mahallesi muhtarlığına aday Azize N., bir TV kanalındaki konuşmasında “TOKİ (Toplu Konut İdaresi Başkanlığı) bölgesinde pazar yeri ihtiyacı var.” (s. 26) ifadelerine yer verilmiştir.

Görsel 25. Seçim (s. 191)

3.3.3. Düşünce özgürlüğü: Düşünce özgürlüğüyle tematik koduyla ilgili olarak 4 yazılı, 2 görsel öge tespit edilmiştir.

Düşünce özgürlüğüne farklı milletlerin ve toplumların yapmış olduğu katkıyla ilgili olarak: “Tarih boyunca İyonlar gibi özgür düşünceyi destekleyen medeniyetler bilimsel gelişmelere katkı yapmışlardır. İslam medeniyetinde de Abbasiler özgür düşünceyi destekleyerek bilimsel ve kültürel gelişmelere öncülük etmişlerdir. Özgür bir düşünce ortamının olduğu Darü'l-Hikme’de. Memûn gibi Abbasi halifeleri bilim insanlarının tartışmalarına bizzat katılmış, her düşüncenin özgürce tartışılmasını sağlamışlardır.” (s. 144) ifadelerine yer verilmiştir.

Görsel 26. Darü'l-Hikme (Temsilî) (s. 144)

3.3.4. Din ve vicdan hürriyeti: 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında din ve vicdan hürriyetiyle ilgili olarak 2 yazılı öge tespit edilmiştir.

Anayasal haklardan birisi olan din ve vicdan hürriyetiyle ilgili olarak: “Bireyler din ve vicdan özgürlüğüne sahiptir. Devlet vatandaşlarının ibadet etme haklarını korur.” (s. 193) ifadelerine yer verilmiştir.

3.3.5. İbadet özgürlüğü: Bu tematik kodla ilgili olarak 1 yazılı öge tespit edilmiştir.

Devletin temel görevlerinden birisi olarak ibadet hakkıyla ilgili olarak: “Devlet vatandaşlarının ibadet etme haklarını korur.” (s. 193) ifadesi yer almıştır.

4. TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu bölümde araştırma kapsamında elde edilen veriler, ilgili alanyazında yapılan çalışmalarla birlikte ele alınarak değerlendirilmiş ve birtakım önerilerde bulunulmuştur.

Araştırma kapsamında çokkültürlülükle ilgili olarak 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer alan yazılı ve görsel ögeler içerik analiziyle değerlendirilmiştir. Bu kapsamda “Farklı Kültürleri Tanımaya Yönelik

Farkındalık, Farklı Kültürlerin Bir Arada Yaşaması ve İnsan Hak ve Özgürlükleri Bağlamında Çokkültürlülük” temaları oluşturulmuştur.

“Farklı Kültürleri Tanımaya Yönelik Farkındalık Teması” altında ‘Farklı Coğrafyalardaki Kültürel Çeşitliliğe İlişkin Farkındalık, Farklı Milletleri Tanıma, Farklı Kültürler Arası Etkileşim, Uluslararası Kuruluşlara Yönelik Farkındalık, Toplumsal Sınıflara Yönelik Farkındalık, Küresel Problemlere Yönelik Farkındalık, Farklı Dinleri Tanıma, Farklı Dinler Arası Etkileşim, Göçmenlere Yönelik Farkındalık, Dış Göç, Mültecilere Yönelik Farkındalık, Yabancı Düşmanlığı, Düşünsel Çeşitlilik, Azınlıklara Yönelik Farkındalık’ olmak üzere toplam on dört tematik kod oluşturulmuştur.

İlgili tematik kodlar içerisinde ‘Farklı Coğrafyalardaki Kültürel Çeşitliliğe İlişkin Farkındalık’ başlığı altında 6 yazılı, 44 görsel öge olmak üzere toplam 50 öge tespit edilmiştir. Araştırma kapsamında incelenen görsel öğelerin büyük bir kısmının farklı coğrafyalardaki kültürel çeşitliliği tanımaya yönelik olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Farklı kültürlerle yönelik farkındalıkla ilgili olarak yazılı öğelerden çok görsel öğelere yer verilmiş olması dikkat çekici bir durum olarak öne çıkmaktadır. Bu durum farklı coğrafyalarda yaşayan kültürlerin ve milletlerin tanıtımıyla ilgili olarak görsel unsurların daha etkili bir unsur olarak tercih edildiğini göstermektedir.

“Farklı Kültürleri Tanımaya Yönelik Farkındalık Teması” teması altında öne çıkan diğer tematik kodlara bakıldığında Farklı Milletleri Tanıma alt temasında 39 yazılı, 3 görsel öge tespit edilmiştir. ‘Farklı Coğrafyalardaki Kültürel Çeşitlilikle’ ilgili olarak görsel unsurlar (f: 44) tercih edilirken farklı milletlerin tanıtılmasıyla ilgili olarak yazılı unsurlara (f: 39) daha çok yer verilmiştir. Bu durumun farklı milletlere ait özelliklerle ilgili olarak görsel unsurların yeterli görülmediği, yazılı ifadelerle ilgili durumlara ilişkin detaylı bilgi verilmesi gerektiği şeklinde yorumlanmaktadır. ‘Farklı Kültürler Arası Etkileşim’ alt temasıyla ilgili olarak 28 yazılı, 10 görsel öğeye ulaşılmıştır. ‘Farklı Kültürler Arası Etkileşimle’ ilgili olarak yazılı unsurların daha fazla kullanılmasına rağmen görsel unsurların da sayısının fazla olması dikkat çekici bir durumdur. Kültürlerarası etkileşiminin görsel unsurlarla desteklenmiş olması çokkültürlülükle ilgili olarak görsel unsurların eğitim öğretim süreçlerinin önemli bir bileşeni olarak kullanıldığını göstermektedir. Benzer şekilde Keskin ve Yaman (2014) tarafından yapılan çalışmaya bakıldığında sosyal bilgiler öğretim programları ve ders kitaplarında farklı kültürlerin bir arada yaşamasına bağlı olarak ortaya çıkan kültürel etkileşime ve çokkültürlülükle ilgili durumlara yönelik tespitlerde bulunulmuştur. Benzer şekilde Polat ve Güler (2020) tarafından yapılan çalışmada en çok vurgulanan konular arasında farklılıklar konusu yer almaktadır. Diğer taraftan Kardaş İşler (2021) tarafından yapılan Multiculturalism in Social Studies Teaching: A Meta-Synthesis Study isimli çalışmada 1968 tarihinden sonraki dönemde hazırlanan ders kitaplarında milli birlik ve bütünlük temelli politikalar nedeniyle farklı kültür ve değerlerin ders kitaplarında yeteri kadar yer almadığı, yerel kültürlerle ve dünyadaki farklı kültürlerle çok fazla değinilmediği ifade edilmiştir. 2005 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programıyla birlikte bu durumun değiştiği, kültürel farklılıkların sosyal bilgiler ders kitaplarında daha fazla yer almaya başladığı ifade edilmiştir. Araştırma kapsamında incelenen yazılı ve görsel materyaller arasında yerel kültürlerle yönelik içeriklerin olmayışı bu tespiti doğrular niteliktedir.

“Farklı Kültürleri Tanımaya Yönelik Farkındalık Teması” altında en çok dikkat çeken alt temalardan birisi de ‘Uluslararası Kuruluşlara Yönelik Farkındalık’ alt temasıdır. Bu alt tema altında 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında ele alınan uluslararası kuruluşlar ve bu kuruluşların yürütmekte oldukları faaliyetler çokkültürlülükle ilgili konuların en önemli bileşenlerinden birisi olarak öne çıkmaktadır. Zira uluslararası kuruluşların zaman ve mekân gözetmeksizin ve farklı coğrafyalarda yürütmekte oldukları çalışmalar, doğal bir dünya vatandaşlığı algısı oluşturmaktadır. Bu alt temaya yönelik tespit edilen 17 yazılı ve 15 görsel ifade 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında çokkültürlülükle ilgili olarak öne çıkan en önemli başlıklardan birisidir. ‘Toplumsal Sınıflara Yönelik Farkındalık’ alt teması kapsamında 10 yazılı, 9 görsel öge tespit edilmiştir. Öğrencilerin toplumsal sınıfların genel özellikleri ve bu özelliklerin hangi koşullarda değiştiğine yönelik

farkındalık geliştirmesi, toplumsal yapıları ve bu yapılarda ortaya çıkan değişimleri daha iyi kavrayabilmelerini sağlayabilecektir.

“Farklı Kültürleri Tanımaya Yönelik Farkındalık Teması” altında dikkat çeken bir diğer konu da ‘Küresel Problemlere Yönelik Farkındalık’ başlığıdır. Bu alt temaya yönelik 9 yazılı, 5 görsel öge tespit edilmiştir. Dünyada meydana gelen küresel problemlerin zamana ve mekâna bağlı sınırları aşarak çok sayıda insanı etkiliyor olması, dünya genelinde devam eden hayatlara yönelik farkındalıkların oluşmasını sağlamaktadır. Bu açıdan günümüz dünyasında ‘Küresel Problemlere Yönelik Farkındalıkla’ ilgili olarak yapılan çalışmalar sayesinde insanların, yaşanan krizlerden etkilenen farklı toplumları daha yakından tanınmasına yönelik imkânlar oluşturduğu düşünülebilir. Elde edilen veriler Polat ve Güler (2020) tarafından yapılan çalışmada vurgulanan küreselleşme temasıyla benzerlik göstermektedir.

Çokkültürlülükle ilgili olarak 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer alan yazılı ve görsel unsurlar arasında son dönemlerde gerek Türkiye gerekse dünya gündeminde olan konulara da yer verildiği görülmektedir. Bunlar arasında ‘Farklı Dinleri Tanıma’ alt temasıyla ilgili olarak 9 yazılı 1 görsel öğeye yer verilmiştir. Farklı dinleri tanımaya yönelik görsel unsurların yetersiz olması 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı için bir eksiklik olarak değerlendirilebilir. ‘Farklı Dinler Arası Etkileşimle’ ilgili olarak 7 yazılı unsur tespit edilirken, görsel unsurlara ulaşamamıştır. Çokkültürlülük konularının en önemi alanlarından birisi olan farklı dinler arası etkileşimle ilgili konuların görsel unsurlarla desteklemesinin, farklı inançlara yaklaşımı olumlu yönde etkilemesi beklenebilir.

‘Göçmenlere Yönelik Farkındalıkla’ ilgili olarak 6 yazılı öge tespit edilmiştir. Görsel öğelerin yer almadığı göçmenlik konusunun mültecilikle net bir şekilde ayrılmadan anlatıldığı görülmektedir. Özellikle ekonomik nedenlerle göç etmek zorunda kalan insanların göç sebeplerinin ve göç edilen ülkelerin sosyoekonomik durumlarının ve göçle birlikte yaşanan problemlerin daha kapsamlı bir şekilde ele alınması, çokkültürlülük konularına derinlik katabilir. ‘Dış Göçle’ ilgili olarak 4 yazılı ve 2 görsel öge tespit edilmiştir. Dış göç büyük oranda mülteciler ekseninde ele alınırken sınırlı düzeyde ekonomik ve sosyal konularla ilişkilendirilmiştir. ‘Mültecilere Yönelik Farkındalık’ konusu son dönemde etkisi en çok hissedilen konulardan birisi olarak 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında kendisine yer bulabilmiştir. Bu doğrultuda mültecilerle ilgili olarak 3 yazılı, 3’te görsel öge tespit edilmiştir.

‘Yabancı Düşmanlığı’ alt teması 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında çokkültürlülükle ilgili olarak kendisine yer bulan olumsuz durumlardan birisidir. Bu alt temaya yönelik olarak 4 yazılı, 1 görsel öge tespit edilmiştir. ‘Düşünsel Çeşitlilik’, ‘Azınlıklara Yönelik Farkındalık’ alt temalarıyla ilgili olarak da 2’şer yazılı unsur tespit edilmiştir. Benzer şekilde Doğan ve Duman (2021) tarafından yapılan çalışmada mülteciler, azınlıklar ve göçmenler konusu ele alınmıştır.

Araştırma kapsamında oluşturulan ikinci tema ‘Farklı Kültürlerin Bir Arada Yaşaması Temasıdır’. Bu tema kapsamında “Dini Hoşgörü, Kültürel Çeşitlilik, Farklı Toplumlar Arasında, Adaletin Korunması, Kültürel Hoşgörü, Irk Ayrımı Yapmamak, Dinsel Çeşitlilik, Dini Çeşitlilik, Farklı Düşüncelere Yönelik Baskı, Toplumsal Ayrımcılık, Ekonomik Serbestiyet, Kültürel Ayrımcılık, Dini Ayrımcılık, Eğitimde Çeşitlilik” olmak üzere toplam on üç alt tema belirlenmiştir.

‘Dini Hoşgörü’ alt teması kapsamında 19 yazılı, 1 görsel öğeye ulaşılmıştır. Dini hoşgörüyle ilgili olarak yazılı unsurların, görsel materyallere kıyasla daha çok kullanılmış olması dikkat çekici bir durum olarak değerlendirilebilir. ‘Kültürel Çeşitlilik’ başlığıyla ilgili olarak 12 yazılı, 6 görsel öge tespit edilmiştir. Bu başlık altında yer alan öğelerin büyük bir kısmı Türk Tarihinde Yolculuk öğrenme alanı içerisinde Osmanlı İmparatorluğunun çok uluslu devlet yapısının temel özelliklerinden birisi olarak ifade edilmiştir. Taş (2019) tarafından yapılan “Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programları ve Ders Kitaplarında Çok Kültürlülük: 1998 – 2017 Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Karşılaştırılması” adlı yüksek lisans tezinde ortaokul yedinci sınıf ders kitabında çokkültürlülükle ilgili konuların büyük oranda “Yurdumuzun Komşuları ve Türk Dünyası” ünitesinde verildiği ifade edilmiştir. Ayrıca değişen dünya koşullarının ve bu değişimin Türkiye’ye yansımalarının ele alındığı Ülkeler Arası Köprüler öğrenme alanı içerisinde ‘Kültürel Çeşitlilik’ tematik koduna uygun öğelere yer verilmiştir. Doğan ve Duman (2021) tarafından yapılan çalışmada ifade edildiği

gibi Türkiye içerisinde yer alan farklı etnik gruplar ve bu grupların kültürel değerlerine yönelik içeriklere 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer verilmemiştir. Mevcut farklılıklar daha çok bölgesel şartlara bağlı olarak ortaya çıkan kültürel çeşitlilik olarak ifade edilmiştir. Dini hoşgörüyü ilgili olarak elde edilen veriler Doğan & Duman (2021), Keskin vd. (2019) tarafından yapılan çalışmalarda tespit edilen verilerle benzerlik göstermektedir. Benzer şekilde Açıklın ve Tarman (2013) Türkiye’de çokkültürlülikle ilgili yapılan tartışmaların simgesel boyutta kaldığını, sorunların temeline inilmediğini, kültürel farklılıklara yönelik çalışmaların yetersiz olduğunu ifade etmişlerdir.

‘Farklı Toplumlar Arasında Adaletin Korunması’ tematik koduyla ilgili olarak 14 yazılı, 1 görsel öge; ‘Kültürel Hoşgörü’ başlığıyla ilgili olarak 12 yazılı, 2 görsel öge tespit edilmiştir. Bu başlıklara uygun olarak Türk Tarihinde Yolculuk öğrenme alanı içerisinde yer alan konularda Osmanlı imparatorluğunun farklı etnik ve dini gruplara karşı adaletli ve hoşgörülü yönetim anlayışı detaylandırılarak anlatılmıştır. İrk ‘Ayrımı Yapmamak’ tematik koduyla ilgili olarak 11 yazılı, 2 görsel öge tespit edilmiştir. İrk ayrımı yapmamakla ilgili olarak Türk tarihindeki yönetim süreçlerinden örnekler verilmekle birlikte, dünya tarihinden ve son dönemlerde daha fazla etkisi hissedilen göçmenlik ve mültecilik durumları üzerinden de çeşitli örneklemelere gidilmiştir. Bu açıdan 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında çokkültürlülükle ilgili olarak tarihi ve güncel örneklerin bir arada verildiği görülmektedir.

‘Dinsel Çeşitlilik’ tematik koduyla ilgili olarak 11 yazılı, 1 görsel öge tespit edilmiştir. Özellikle Türk Tarihinde Yolculuk öğrenme alanında yer alan konularda Türkçe, Rumca, Ermenice, Latince, Farsça, Rumca, Fransızca, Yunanca (s. 52, 73, 75, 134) gibi farklı dillerin konuşulması, bu dillerde çeşitli yayın ve eser basılmasıyla ilgili örnekler verilmiştir. Çokkültürlülüğün en önemli bileşenlerinden birisi olan farklı dillerin konuşulması ve kullanılmasıyla ilgili olarak 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer alan öğelerin farklı toplumlar tarafından konuşulan dillere yönelik farkındalık oluşturmaya dikkat çekici bir durumdur. Fakat farklı dillerin konuşulmasıyla ilgili olarak verilen örneklerin tarihi konular içerisinde ele alınmış olması, günümüz dünyasında farklı dillerin kullanımıyla ilgili olarak ortaya çıkan gelişmelerin yeteri kadar anlaşılabilmesi için yeterli görülmemektedir. Nitekim gerek günümüz Türkiye’inde gerekse günümüz dünyasında farklı dillerin kullanım durumu hakkında verilen örneklerin yetersiz kaldığı görülmektedir.

“Farklı Kültürlerin Bir Arada Yaşaması Teması” ile ilgili olarak tespit edilen diğer alt temalara bakıldığında ‘Dini Çeşitlilikle’ ilgili olarak 5 yazılı, 6 görsel öğeye ulaşılmıştır. Dini çeşitlilikle ilgili olarak var olan unsurların Türk Tarihinde Yolculuk öğrenme alanı içerisindeki konularda kendisine yer bulduğu ve Osmanlı İstimâlet Politikası bağlamında ele alındığı görülmektedir. Dini çeşitlilikle ilgili olarak 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer alan bir bölüm dini çeşitlilik konusunun vurgulanması ve anlatılması açısından dikkat çekici bir örneklik sunmaktadır. “Osmanlı toplumu başlıca dört milletten meydana gelmekteydi. Bunlar; Müslümanlar, Ortodokslar, Ermeniler ve Yahudilerdir. Osmanlı sınırları içinde yaşayan Sırp, Rum, Bulgar gibi topluluklar Hristiyanlığın Ortodoks mezhebinden oldukları için bir millet kabul edilmişlerdir. Türk, Arap, Arnavut ve Boşnaklar ise Müslüman milletini oluşturan unsurlardandır. Ortodokslar, Ermeniler ve Yahudiler gayrimüslim milletleri oluştururdu. Bu milletlerin başında Osmanlı padişahına bağlı din görevlileri bulunurdu. Osmanlı Devleti gayrimüslim halkın sosyal ve kültürel yaşamına müdahale etmemiş, onların eğitim ve din gibi konularda kendi kararlarını alabilmelerine imkân sağlamıştır. Millet sistemi sayesinde Osmanlı Devleti, çeşitli inançtan toplulukların yan yana yaşamaları konusunda tarihî bir örnek durumundadır. Her dinden topluluk yan yana ibadet etme ve kendi kültürel kimliklerini koruma imkânı bulabilmiştir” (s. 57) ifadelerine yer verilmiştir. Benzer şekilde Doğan ve Duman (2021) tarafından yapılan çalışmada araştırılan konulardan birisi de farklı din ve inançların varlığı konusu olmuştur.

‘Farklı Düşüncelere Yönelik Baskıyla’ ilgili olarak 3 yazılı, 3 görsel öğeye ulaşılmıştır. Bu öğeler Orta Çağ Avrupa’sında farklı din, inanç, mezhep, bilimsel faaliyetler ve özgür düşünceye yönelik baskılar bağlamında örneklendirilmiştir. Toplumsal Ayrımcılıkla ilgili olarak 4 yazılı 1 görsel öge tespit edilmiştir. ‘Toplumsal Ayrımcılıkla’ ilgili olarak verilen örneklerin kölelik, siyahilere yönelik ırkçılık ve mültecilere yönelik bakış açısı bağlamında ele alındığı görülmektedir.

Çokkültürlülükle ilgili olarak 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında ayrı bir tematik kod olarak sınıflandırılan 'Ekonomik Serbestiyetle' ilgili olarak 3 yazılı, 2 görsel öge tespit edilmiştir. Ekonomi alanında ortaya çıkan gelişmelerin, çokkültürlü toplum yapısını destekler mahiyette yeniliklere yol açtığı ifade edilmeye çalışılmıştır.

'Kültürel Ayrımcılıkla' ilgili olarak kölelik, etnik gruplar ve mülteciler özelinde 3 yazılı 1 görsel öge tespit edilmiştir. 'Dini Ayrımcılıkla' ilgili olarak dünyanın farklı coğrafyalarında Müslümanlara yönelik çeşitli baskı ve ayrımcılıkla ilgili olarak 2 yazılı, 1 görsel öge tespit edilmiştir. Dini ayrımcılıkla ilgili olarak verilen örneklerin Müslümanların yaşamış olduğu sorunlar özelinde ele alındığı görülmektedir. Bu durum 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında, dünyanın farklı bölgelerinde dini ayrımcılığa maruz kalan farklı din ve inançtan insanların yaşamış olduğu sorunların yeteri kadar ele alınmadığı şeklinde yorumlanabilir. Kültürel ve etnik ayrımcılıkla ilgili olarak ulaşılan veriler Doğan ve Duman (2021) tarafından yapılan çalışmada elde edilen verilerle benzerlik göstermektedir.

Çokkültürlülükle ilgili olarak dikkat çekici tematik kodlardan birisi de 'Eğitimde Çeşitlilik' alt temasıdır. Bu başlık kapsamında 1 yazılı öge tespit edilmiştir. Farklı eğitim öğretim kurumlarının ortaya çıkmasıyla çokkültürlü toplumsal süreçlerin gelişimi arasında ilişki kurulmaya çalışıldığı görülmektedir.

Araştırma kapsamında belirlenen temalardan üçüncüsü de "İnsan Hak ve Özgürlükleri Bağlamında Çokkültürlülük Temasıdır". Bu tema altında çokkültürlülük ve temel insan hak ve özgürlükleri arasındaki ilişki temel alınarak alt temalar oluşturulmuştur. Bu doğrultuda "Siyasal Çeşitlilik, Kadın Hakları, Düşünce Özgürlüğü, Din ve Vicdan Hürriyeti, İbadet Özgürlüğü" alt temaları olmak üzere toplam beş alt tema belirlenmiştir.

'Siyasal Çeşitlilik' alt temasında tarihi ve güncel örnekler üzerinden farklı yönetim modelleri ve siyasi uygulamalara örnek olarak 9 yazılı, 6 görsel öge tespit edilmiştir. Çokkültürlü konularının önemli bileşenlerinden birisi olan 'Kadın Haklarıyla' ilgili olarak 4 yazılı, 6 görsel öge tespit edilmiştir. Kadın haklarıyla ilgili olarak verilen yazılı unsurların kadınların siyasal katılım durumlarına yönelik olarak örneklendirildiği, görsel unsurların ise siyasal katılım ve kadınların meslek hayatında rol almaya başladıklarına ilişkin örneklerle ele alındığı görülmektedir. Bu durum kadın haklarıyla ilgili yaklaşımın yeterli düzeyde olmadığı ve kadın hakları konusunun, siyasal temsil ve iş hayatıyla ilgili sınırlı bir tanım ekseninde ele alınmaya devam ettiği şeklinde yorumlanabilir.

'Düşünce Özgürlüğü' alt temasıyla dünyada ve Türkiye'de düşünce özgürlüğüyle ilgili olarak ortaya çıkan gelişmeler ve çokkültürlülük arasındaki ilişki bağlamında 4 yazılı, 2 görsel öge tespit edilmiştir. Çokkültürlülük bağlamında 'Din ve Vicdan Hürriyetiyle' ilgili olarak 2 yazılı öge tespit edilirken, 'İbadet Özgürlüğüyle' ilgili olarak 1 yazılı ögeye ulaşılmıştır.

Araştırma kapsamında elde edilen veriler değerlendirildiğinde 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında çokkültürlülükle ilgili konuların farklı oranlarda olmakla birlikte kendisine yer bulabildiği, verilen örneklerle öğrencilere çokkültürlü bir bakış açısı kazandırılmaya çalışıldığı görülmektedir. Keskin vd. (2019) tarafından yapılan çalışmada 1998 yılı sosyal bilgiler programı 7. sınıf düzeyinde amaçların yaklaşık olarak %9'unda, 2004 yılı sosyal bilgiler programının kazanımlarında ise %15 oranında çokkültürlülükle ilgili olgulara yer verildiği sonucuna ulaşılmıştır. Taş (2019) tarafından yapılan çalışmada "Yurdumuzun Komşuları ve Türk Dünyası" ünitesi içerisinde 23 amaç içerisinde 7 amacın doğrudan, 1 amacın ise dolaylı olarak çokkültürlülükle ilgili olduğu ifade edilmiştir. 1998 yılı öğretim programında 7. sınıf düzeyinde 83 amaç içerisinde 8 amacın çokkültürlülükle bağlantılı olduğu, bu açıdan 7. sınıf düzeyinde konuların onda birinin çokkültürlülükle ilgili olduğu ifade edilmiştir. 2017 sosyal bilgiler öğretim programında genel amaçlar ve açıklamalar bölümünde öğrencilerden hukuk kurallarını kavrama, farklılıklara saygı, çoklu bakış açısı geliştirme, kültürel mirasa önem verme, eleştirel düşünme, küreselleşen dünyaya yönelik farkındalık geliştirme ve dünyayı ilgilendiren problemlere yönelik görüş sahibi olmak gibi hedeflere ulaşmalarının istendiği belirtilerek, öğrencilerin farklı ülkeler, kültür ve milletler, farklı din, inanç, kültür, farklı diller gibi doğrudan çokkültürlülükle ilgili konular hakkında farkındalık geliştirmelerinin beklendiği ifade edilmiştir.

Keskin ve Yaman (2014) tarafından yapılan “İlköğretim Sosyal Bilgiler Programı ve Ders Kitaplarında Yeni Bir Paradigma: Çokkültürlü Eğitim” isimli çalışmada yedinci sınıf ders kitabında Kültür ve Miras ve Türk Tarihinde Yolculuk öğrenme alanlarındaki 8 kazanımın 3’ünün çokkültürlülükle ilgili olduğu ifade edilmiştir. Polat ve Güler (2020) tarafından yapılan çalışmada 2005 programında yedinci sınıf düzeyinde çokkültürlülükle ilgili 6 kazanım verildiği tespit edilirken, bu kazanımları %15,3’ünün çok kültürlülükle ilgili olduğu ifade edilmiştir. 2018 programında yedinci sınıf öğrencilerine çokkültürlülük alanında 6 kazanım verildiği ifade edilerek, bu kazanımların %19,3’ünün çok kültürlülükle ilgili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Alanyazında çokkültürlülükle ilgili olarak yapılan çalışmalara bakıldığında Tünkler (2020) tarafından yapılan çalışmada sosyal bilgiler öğretmenlerinin çokkültürlü eğitimin gerekliliğine inandıkları ama bilgi ve beceri olarak çokkültürlülükle ilgili olarak yeterli düzeyde olmadıkları, Türkiye’nin etnik ve kültürel zenginliğine yönelik çalışmalara öğretmen yetiştirme süreçlerinde daha çok yer verilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Benzer şekilde Başar (2019) tarafından yapılan çalışmada sosyal bilgiler öğretmenleri programın çokkültürlülükle ilgili boyutlarının eksik olduğunu ifade etmişlerdir. Bahadır (2016) tarafından öğretmenlerle yapılan çalışmada ise katılımcıların %90’u çokkültürlü eğitimi farklı kültürlerin eğitim ortamlarında tanıtılması, kültürel farklılıklarının korunması ve eşitlik esasına dayalı evrensel bir yaklaşım olarak değerlendirmişlerdir. Katılımcıları %10’u ise çokkültürlülükle ilgili yaklaşımların anlamsız ve riskli olduğunu, ülkenin birliği ve bütünlüğüyle ilgili riskler ihtiva ettiğini ifade etmişlerdir. Katılımcıların %30’u çokkültürlü eğitimin uygulanabileceğini, %18’i ise çokkültürlü eğitimin ancak belli şartların yerine getirilmesi durumunda uygulanabileceğini ifade etmişlerdir. Buna yönelik olarak önyargıların ortadan kaldırılması, hoşgörü ve farklılıklara saygı gibi temel değerlerin toplumda yerleşmesi, etnik konuların siyasi malzeme olarak kullanılması gibi durumların önemli olduğunu ifade etmişlerdir. Katılımcıların %36’sı çokkültürlü eğitimin uygulanamayacağını, ülkenin birlik ve beraberliğinin tehlikeye gireceğini ifade ederken, %16’sı eğitim süreçlerinde çokkültürlülükle ilgili uygulamaların çok ciddi sorunları beraberinde getireceğini, ülkenin toplumsal yapısının ve demokratik olgunluk düzeyinin buna hazır olmadığını ifade etmişlerdir. Bu çalışmada öğretmenlerin çokkültürlülükle ilgili çalışmaları önemsedikleri fakat bu konuyla ilgili bilgi ve beceri düzeylerinin düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmaya katılan öğretmenlerin %88’i çokkültürlülükle ilgili olarak evrensel değerlerin öğrencilere kazandırılması gerektiğini ifade ederlerken, %12’si bu konuda bir sorumluluklarının olmadığını ifade etmişlerdir. Bu hususta olumlu görüş beyan eden öğretmenlerin çokkültürlü eğitimle ilgili olarak ifade ettikleri kavramlar farklılıklara saygı, zenginlik, hoşgörü, önyargısızlık, eşitlik, demokratiklik, değerler eğitimi, milli bilinç, barış, hümanizm, tarafsızlık, eleştirel düşünme ve empati olmuştur.

Yıldırım (2021) tarafından yapılan çalışmada ise sosyal bilgiler öğretmenleri çokkültürlü eğitimin eleştirel düşünme, olaylar hakkında çok yönlü düşünme, evrensel bakış açısı kazanma gibi avantajlarının olduğunu ifade etmişlerdir. Çokkültürlü eğitimle farklı kültür ve inançtan insanların bir arada olabileceğini, bireylerin gerek kendi toplumunu gerekse dünyadaki diğer toplumları daha iyi tanıyabileceğini, saygı, empati ve farklılıklara saygı gibi değerlerin kazanılabileceğini ifade etmişlerdir. Bu çalışmada sosyal bilgiler öğretmenlerinin, Bahadır (2016) tarafından yapılan çalışmaya kıyasla çokkültürlülükle ilgili daha olumlu görüşler ifade ettikleri görülmektedir. Bu durum olayların ele alındığı dönem, ilgili döneme ait siyasi, sosyal ve ekonomik koşulların etkisiyle ilişkilendirilerek daha doğru bir şekilde açıklanabilir.

Sonuç olarak çokkültürlülük, farklı kültürel değerlere sahip insanların bir arada yaşamasına yönelik demokratik bakış açısının geliştirilmesini hedefleyen bir düşünce biçimidir. Dünya barışının korunabilmesi, savaşların önlenmesi, kültürel çatışmaların ve sosyal problemlerin önlenmesi için karşılıklı saygının, hoşgörünün ve bir arada yaşayabilme kültürünün öğrenilmesi gerekmektedir. Bu açıdan çokkültürlülük, günümüz dünyasında birbirlerine daha çok yaklaşan insanların bir arada yaşayabilmeyi öğrenebilmesi için gerekli olan temel becerilerinden birisi olarak öne çıkmaktadır. Sosyal bilgiler dersi temel vatandaşlık becerilerinin kazandırılmaya çalışıldığı öğretim programlarından birisi olarak çokkültürlülükle ilgili

konuların en fazla vurgulandığı derslerden birisi konumundadır. Bu açıdan sosyal bilgiler ders kitaplarında farklı kültürlerin tanınması amacıyla yönelik olarak çokkültürlülükle ilgili konulara daha fazla yer verilmesi gerekmektedir.

Araştırma kapsamında elde edilen bulgular ve araştırma sonuçlarına göre birtakım önerilerde bulunulmuştur.

- Farklı sınıf düzeylerinde okutulan sosyal bilgiler ders kitaplarının çokkültürlülük bağlamında araştırılması önerilmektedir.
- Araştırma kapsamında çokkültürlülükle ilgili olarak daha az içeriğe sahip olduğu tespit edilen konuların, yazılı ve görsel içeriklerle desteklenmesi önerilmektedir.
- Çokkültürlülükle ilgili içeriklerin görsel unsurlarla desteklenmesi önerilmektedir.
- Çokkültürlülükle ilgili konuların teorik ve soyut içeriklerle anlatılmak yerine, somut örnekler kullanılarak anlatılması önerilmektedir.
- Çokkültürlülükle ilgili konuların yerel ve dünya kültürlerini bütüncül bir şekilde ele alması önerilmektedir.
- Çokkültürlülükle ilgili olarak ortaya çıkan güncel bakış açılarının ders kitaplarına yansıtılması önerilmektedir.

Kaynakça / Reference

- Açıkalın, M. (2010). Sosyal bilgiler eğitiminde yeni yaklaşımlar: çokkültürlü ve küresel eğitim. *İlköğretim Online*, 9(3), 1226–1237.
- Açıkalın, M., & Tarman, B. (2013). Çeşitlilik, çoğulculuk ve çokkültürlülük. İ. Acun, B. Tarman, & E. Dinç (Ed.), *İnsan hakları demokrasi ve vatandaşlık eğitimi* (s. 177). Pegem Akademi.
- Akpınar, M., & Cantürk, A. (2021). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının kültürel farklılık, kültürlerarası duyarlılık algıları ve kültürlerarası eğitime yönelik görüşleri. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (42), 444-470. <https://doi.org/10.33418/ataunikkefd.855873>
- APA. (2002). Guidelines on multicultural education, training, research, practice, and organizational change for psychologists. In American Psychological Association. Copyright, American Psychological Association.
- Bahadır, Ö. (2016). *Sosyal bilgiler öğretmenlerinin çokkültürlülük ve çokkültürlü eğitim algılarının değerlendirilmesi: kocaeli örneği* [Yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi]. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Banks, J. A. (1993). Multicultural education: historical development, dimensions, and practice. *American Educational Research Association*. <https://doi.org/10.2307/1167339>
- Banks, J. A., & Banks, C. M. (2010). *Multicultural Education: Issues and Perspectives*.
- Başar, H. (2019). *Sosyal bilgiler öğretmenlerinin çokkültürlü eğitime yönelik eğilimleri* [Yüksek lisans tezi, Pamukkale Üniversitesi]. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Başarır, F., Sarı, M., & Çetin, A. (2016). Öğretmenlerin çok kültürlü eğitim algılarının incelenmesi. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 4(2), 91–110. <https://doi.org/10.14527/pegegog.2014.011>
- Başbay, A., & Bektaş, Y. (2009). Çokkültürlülük bağlamında öğretim ortamı ve öğretmen yeterlikleri. *Eğitim ve Bilim*, 34(152), 30–43.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2013). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (15. Basım). Pegem Akademi.
- Cırık, İ. (2008). Çok kültürlü eğitim ve yansımaları. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34(34), 27–40.
- Çelik, H. (2008). Çokkültürlülük ve türkiye'deki görünümü. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(15), 319–332.
- Demirsoy, M. (2013). *Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının çokkültürlülüğe ilişkin görüşleri ve çokkültürlü eğitime yaklaşımları* [Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi]. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Doğan, A., & Duman, D. (2021). Çokkültürlülüğün 1968'den günümüze sosyal bilgiler ders kitaplarına yansımaları: dönemsel bir inceleme (1968-1997/1998-2018). *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 21(43), 903–933).
- Doğu, E. (1995a). Çokkültürlülük, Türkiye ve yeni dünya düzeni. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 50(1), 201–208.
- Doğu, E. (1995b). Çokkültürlülük ve çokdillilik. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 95(3). https://doi.org/https://doi.org/10.1501/SBFder_0000001847

- Durmuş, G. (2017). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının küresel vatandaşlık ve çokkültürlü eğitime yönelik tutumlarının incelenmesi [Yüksek lisans tezi, Amasya Üniversitesi]. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Ercins, G., & Görüşük, L. (2016). Türkiye’de ve batıda çok kültürlülük gerçeği. *Turkish Studies*, 11(2), 383–401. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.9364>
- Ferguson, L. (2008). *Çok kültürlülüğe giriş* (Y. Laouris (ed.); p. 10). Future Worlds Center.
- Görmez, E. (2019). Sosyal bilgiler dersini almış ortaokul öğrencilerinin farklılıklara saygı konusundaki görüşleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 27(5), 2077–2088. <https://doi.org/10.24106/KEFDERGI.3315>
- Günay, M. (2010). Çokkültürlülük gerçeği ve Türkiye. kaygı. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 0(14), 141–151.
- Kaba, S. (2019). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin kişilik özellikleri ile çok kültürlü eğitime yönelik tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi. [Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi]. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Karaçam, M. Ş., & Koca, C. (2012). Beden eğitimi öğretmenlerinin çokkültürlülük farkındalıkları. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(3), 89–103. <https://doi.org/10.17644/SBD.171349>
- Karadağ, Y., & Özden, D. Ö. (2020). Çokkültürlü eğitim ortamlarına geleceğin sosyal bilgiler öğretmenlerini hazırlamak: öğretmen adaylarının çokkültürlü yeterlikleri. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 39(2), 179–201. <https://doi.org/10.7822/OMUEFD.764913>
- Kardaş İşler, N. (2021). Multiculturalism in social studies teaching: a meta-synthesis study. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 29(1), 169–185. <https://doi.org/10.24106/kefdergi.740432>
- Keçeci, Y. (2019). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının göçmen sorununa ve çok kültürlü eğitime yönelik bakış açıları [Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi]. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Keskin, Y., Keskin Coşkun, S., & Taş, C. (2019). Türkiye’de sosyal bilgiler dersi öğretim programlarında çokkültürlülük olgusu: 1998 ve 2004 tarihli programlara yönelik bir karşılaştırma. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi (IBAD)*, 4(1), 10–20. <https://doi.org/10.21733/IBAD.504002>
- Keskin, Y., & Yaman, E. (2014). İlköğretimde sosyal bilgiler programı ve ders kitaplarında yeni bir paradigma: çokkültürlü eğitim. *Turkish Studies*, 9(2), 933–960.
- Komalasari, K., Abdulkarim, A., & Saripudin, D. (2018). Culture-based social studies learning model in developing student multiculturalism. *New Educational Review*, 51(1), 173–183. <https://doi.org/10.15804/TNER.2018.51.1.14>
- McFadden, J., Merryfield, M. M., & Barron, K. R. (1997). Multicultural & global international education: guidelines for programs in teacher education. *AACTE*.
- Merryfield, M. M. (2002). The difference a global educator can make . *Educational Leadership: Journal of the Department of Supervision and Curriculum Development*, 60(2), 18–21.
- Özensel, E. (2014). Doğu toplumlarında ve Türkiye’de birlikte yaşama arayışı: çokkültürlülük mü? yoksa yeni bir model mi? *Akademik İncelemeler Dergisi*, 8(3), 1–17.
- Özer Koçak, Y. (2020). *Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının çokkültürlü eğitim tutumları ile kültürel zekâları arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yüksek lisans tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi]. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Öztürk, C. (2006). Sosyal bilgiler: toplumsal yaşama disiplinlerarası bir bakış. C. Öztürk (Ed.), *Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi- Yapılandırıcı Bir Yaklaşım*. Pegem A Yayıncılık.
- Pang, V. O. (2001). *Multicultural education: A caring centered, reflective approach*. McGraw Hill.

- Parekh, B. (2002). *Çokkültürlülüğü yeniden düşünmek*. Pohenix Yayınları.
- Polat, S., & Güler, H. (2020). Multiculturalism in social studies education programs. *Educational Policy Analysis and Strategic Research*, 15(3), 267–289. <https://doi.org/10.29329/epasr.2020.270.13>
- Salako, E. T. (2013). Effect of concept mapping instructional strategy on junior secondary school student's knowledge of multiculturalism in the global 21st century social studies classroom. *Journal of Education and Practice*, 4(13), 15–22.
- Salako, E. T. (2019). Teaching social studies from multicultural perspective: a practical approach to re-fashion african studies for transformation. *Contemporary Journal of African Studies*, 6(1), 96–113. <https://doi.org/10.4314/contjas.v6i1.6>
- Sleeter, C. E., & Grant, C. A. (2008). Making choices for multicultural education : five approaches to race, class, and gender (p. 272). John Wiley & Sons.
- Şan, M. K. (2006). Farklılık ve çokkültürlülük siyasetleri üstüne bir deneme. *Milel ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, 3(1–2), 69–117.
- Şan, M. K., & Haşlak, İ. (2012). Asimilasyon ile çokkültürlülük arasında anaakımını yeniden düşünmek. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 7(1), 29–54.
- Şan, M. K., & Ögür, B. (2016). Çokkültürlülük söylemleri ve milliyetçiliğin dönüşümü. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 11(1), 131–142.
- Taş, C. (2019). *Sosyal bilgiler dersi öğretim programları ve ders kitaplarında çok kültürlülük: 1998 – 2017 sosyal bilgiler ders kitaplarının karşılaştırılması* [Yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi]. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Tünkler, V. (2020). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin küresel, çokkültürlü eğitime ve küresel vatandaşlık eğitimine yönelik bakış açıları. *Milli Eğitim Dergisi*, 49(226), 255–290. <https://doi.org/10.1080/233>
- Uydaş, İ., & Genç, S. Z. (2015). Ortaöğretim öğrencilerinin küresel vatandaşlık bağlamında çokkültürlülük hakkındaki görüşlerinin değerlendirilmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 4(1), 415–429. <https://doi.org/10.7884/TEKE.396>
- Ünlü, İ., & Örtten, H. (2013). Öğretmen adaylarının çokkültürlülük ve çokkültürlü eğitime yönelik algılarının incelenmesi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21, 287–302.
- Yalçın, C. (2002) Küreselleşme, çokkültürcülük ve eğitim. *Eğitim Araştırmaları*, (6), 65-77
- Yanık, C. (2011). Postmodern siyaset anlayışı ve çokkültürlülük. *Kaygı. Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 163–174.
- Yazıcı, S., Başol, G., & Toprak, G. (2009). Öğretmenlerin çokkültürlü eğitim tutumları: bir güvenilirlik ve geçerlik çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 37, 229–242.
- Yıldırım, A. (2021). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin çokkültürlü eğitim farkındalıkları ve uygulamaları [Yüksek lisans tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi]. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (12. Baskı). Seçkin Yayınevi.
- Yıldırım, İ. (2019). *Sosyal bilgiler öğretmenlerinin çok kültürlü eğitime bakış açıları* [Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi]. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Zong, G., Garcia, J., & Wilson, A. (2002). Multicultural education in social studies. *Social Education*, 66(7), 447–448.

EXTENDED ABSTRACT

1. INTRODUCTION

The Social Studies course is one of the most effective teaching programs in teaching basic citizenship skills. In Turkey, a significant part of the knowledge, skills and values related to social life are taught through social studies courses (Öztürk, 2006). With social studies education, students' feelings of patriotism as well as studies for the development of their own society and the world society are encouraged (Zong et al., 2002). Social studies course is one of the courses that plays an important role in gaining competencies regarding basic human rights, developing democratic perspectives and raising awareness about cultural diversity (Doğan & Duman, 2021). In the 21st century, classrooms have become more of a proactive learning environment rather than areas where information is transferred unilaterally. Therefore, it is vital that teachers deliver a rich and diverse multicultural curriculum to accommodate culturally diverse 21st century classrooms (Salako, 2013a). Changes made in social studies programs between 2004 and 2018 enabled topics related to cultural diversity and multiculturalism to be included more in textbooks. The mono-national and mono-cultural perspective that existed in social studies curricula in the past has largely lost its effect. The tools through which this change can be observed most easily are textbooks (Keskin & Yaman, 2014).

This study involves, in which the items related to multiculturalism in social studies textbooks are researched, involves examining the textbook used at the 7th grade level, which is the last step of the social studies program, in the context of multiculturalism. As stated in the study conducted by Kardaş İşler (2021), the least studied area in studies on multiculturalism in the field of social studies has been the subject of textbooks. For this reason, in today's world, where issues related to multiculturalism are becoming increasingly important, the extent to which textbooks include cultural diversity stands out as an important issue. It is expected that this study will provide an in-depth perspective on the level of inclusion of multiculturalism-related topics in textbooks and contribute to the literature.

2. METHOD

In this study, based on the multicultural education approach, the level of written and visual elements related to multiculturalism in the 7th grade social studies textbook was examined. This research was conducted in accordance with document analysis, one of the qualitative research designs. Qualitative research is research in which events occurring in their natural environment are examined in depth (Büyüköztürk et al., 2013). Document analysis used in qualitative research processes is a research approach in which written materials containing the facts and events examined within the scope of the research are analyzed in depth (Yıldırım & Şimşek, 2021). The data obtained within the scope of this research was analyzed using content analysis. The data collected through content analysis is analyzed in depth and evaluated comprehensively, revealing previously unknown themes and dimensions (Yıldırım & Şimşek, 2021). In this context, the written and visual elements related to multiculturalism in the 7th grade social studies textbook were classified according to themes to form a certain integrity. Thematic codes under the relevant themes were analyzed according to frequency and percentage values, including written and visual elements.

3. FINDINGS, DISCUSSION AND RESULTS

Within the scope of the research, written and visual elements in the 7th grade social studies textbook regarding multiculturalism were evaluated through content analysis.

The first theme created within the scope of the research is the Coexistence of Different Cultures. Under this theme, the sub-theme for which the most data was obtained was the Awareness of Cultural Diversity in Different Geographies sub-theme with 6 written and 44 visual elements, while the second sub-theme of Recognition of Different Nations was identified with 39 written and 3 visual elements. Regarding the sub-

theme of Interaction between Different Cultures, which ranks third, 28 written and 10 visual elements were reached.

The second theme created within the scope of the research is the Coexistence of Different Cultures. Among the sub-themes under this theme, the Religious Tolerance sub-theme ranks first with 19 written and 1 visual element. While 12 written and 6 visual elements were identified for the second title, Cultural Diversity, 14 written and 1 visual element was identified for the third sub-theme, Preservation of Justice Among Different Societies.

The third theme determined within the scope of the research is the theme of Multiculturalism in the Context of Human Rights and Freedoms. 9 written and 6 visual elements were identified regarding the Political Diversity sub-theme, which is the first among the thematic codes created under this theme. While 4 written and 6 visual elements were found regarding Women's Rights, 4 written and 2 visual elements were identified regarding Freedom of Thought.

As a result, multiculturalism is a way of thinking that aims to develop a democratic perspective on the coexistence of people with different cultural values. In order to maintain world peace, prevent wars, prevent cultural conflicts and social problems, mutual respect, tolerance and the culture of coexistence need to be learned. In this respect, multiculturalism stands out as one of the basic skills required for people who are getting closer to each other in today's world to learn to live together. As one of the teaching programs in which basic citizenship skills are taught, social studies course is one of the courses in which issues related to multiculturalism are most emphasized. In this respect, topics related to multiculturalism should be included more in social studies textbooks for the purpose of recognizing different cultures.

According to the research results, some suggestions were made.

- It is recommended that social studies textbooks taught at different grade levels be investigated in the context of multiculturalism.
- It is recommended that the topics found to have less content regarding multiculturalism within the scope of the research be supported with written and visual content.
- It is recommended that content related to multiculturalism be supported with visual elements.
- It is recommended that issues related to multiculturalism be explained using concrete examples instead of explaining them with theoretical and abstract content.
- It is recommended that issues related to multiculturalism address local and world cultures in a holistic manner.
- It is recommended that current perspectives on multiculturalism be reflected in textbooks.

ARAŞTIRMANIN ETİK İZİNİ

Bu araştırma kaynak taraması olarak gerçekleştirildiği için etik izin alınması zorunlu değildir. "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi" kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan "Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler" başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Yazar 1: Araştırma planı, kuramsal ve kavramsal çerçeve, veri toplama, yöntemin belirlenmesi, veri analizi (Katkı = %40)

Yazar 2: Araştırma planı, kuramsal ve kavramsal çerçeve, veri toplama, yöntemin belirlenmesi, verilerin değerlendirilmesi (Katkı = %30)

Yazar 3: Araştırma planı, kuramsal ve kavramsal çerçeve, biçimsel düzeltme, veri analizi (Katkı = %30)

ÇATIŞMA BEYANI

Bu araştırmanın herhangi bir kişi ya da kurum ile finansal ya da kişisel yönden bağlantısı yoktur. Araştırmada sürecine yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.